

1

De tijd Vonk

En chispa di tempo

Uitgegeven door Directie Onderwijs Aruba

Werkgroep geschiedenis methode basisonderwijs

Etty Erasmus
Rita Lampe-Jansen
Desiree Correa (o.a de verhalen)
Day Riley Vinck / John Fingal (projectleiders)
Susan Herrings (eindredacteur)

Illustraties

Conrad de Rozario
Paul de Becker

Foto's

Fanapa
Archeologisch Museum Aruba
Aad Versteeg
Scott Eckert

Met dank aan

Vivi Ruiz, Roeland de Korte, Aad Versteeg, Evelino Fingal,
Fan Croes, Mirla Tromp, Doreen Geerman, C.L.U., de
proefscholen

Aan alle anderen die op een of andere manier hun bijdrage
aan het project hebben geleverd onze speciale dank.

Uitgegeven door Directie Onderwijs Aruba

ISBN 99904.85.23.2

Copyright © Land Aruba 1997

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie,
microfilm, geluidsband of op welke wijze ook zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Chispa

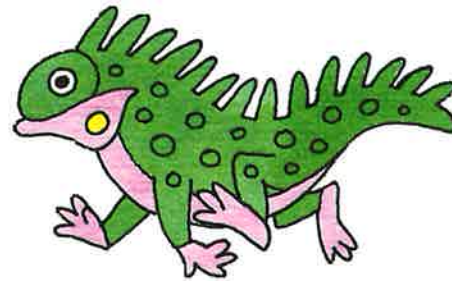
Moeder aarde sidderde en schudde.
 De krampen lieten niet op zich wachten.
 Tussen de krampen door kreeg Moeder Aarde momenten van rust. "Wat heb ik veel meegemaakt," dacht Moeder Aarde. "Hoeveel voeten en poten hebben niet over me heen gelopen? Het water dat altijd heeft gezorgd dat ik niet uitdroogde, de wind die mij telkens koelte toe wuifde."
 Met veel lawaai scheurde de huid van Moeder Aarde open en een vonkje vuur sprong eruit, gevolgd door meerdere vonken.
 Het eerste vonkje begon hard te rennen; hij wilde niet terug.
 Het vonkje, dat zichzelf Chispa noemde, sprong en kwam op een heuveltje terecht. Vandaar keek hij om zich heen en zag wat er allemaal op het eilandje gebeurde waar hij terechtgekomen was.
 "Hmm. Hmm. Wat gebeurde er veel; mensen die kwamen en weer weggingen. Blote mensen, mensen met rare kleren aan. Mensen met baarden. Mensen met lange haren."
 Chispa begon te schrijven. Hij probeerde alles wat hij zag op te schrijven, maar dat ging niet. Er gebeurde teveel op dit eilandje.

"Ik zal maar een beetje over alles schrijven. Zo zullen de kinderen later weten wat er gebeurd is.

Ik zal een vuurtje bij de kinderen aanwakkeren en wie weet of dit vuurtje niet een grote brand wordt," zei Chispa tot zichzelf.

Chispa bleef maar schrijven. Hij kreeg het warm van binnen.

"Ha, de kinderen zullen in vuur en vlam staan als ze dit geschiedenisboek in hun handen krijgen," dacht Chispa.

1

1 Wie ben ik?

Vanaf de tijd dat je nog een baby was, hebben jouw ouders misschien foto's van jou genomen. Als je nu naar je foto's van toen kijkt, vraag je dan: "Ben ik dat?". Je ouders kunnen je dan vertellen hoe je als baby was, wat je allemaal deed, wanneer je begon te lopen en nog veel meer. Misschien hebben ze tekeningen die je toen hebt gemaakt, nog bewaard. Eerst zaten de tekeningen vol met krassen, daarna tekende je ook rondjes. Veel later pas kon je grappige figuren maken.

1. Wie zijn deze mensen?

Terug in de tijd

■ 2. Mama.

Als je nu foto's in je album plakt, kun je er zelf bij schrijven, wat er toen gebeurd is. Wanneer je jouw fotoalbums nu aan je vrienden laat zien, vertel je er enthousiast bij wat je weet. De verhalen, die je erbij vertelt, zijn echt gebeurd.

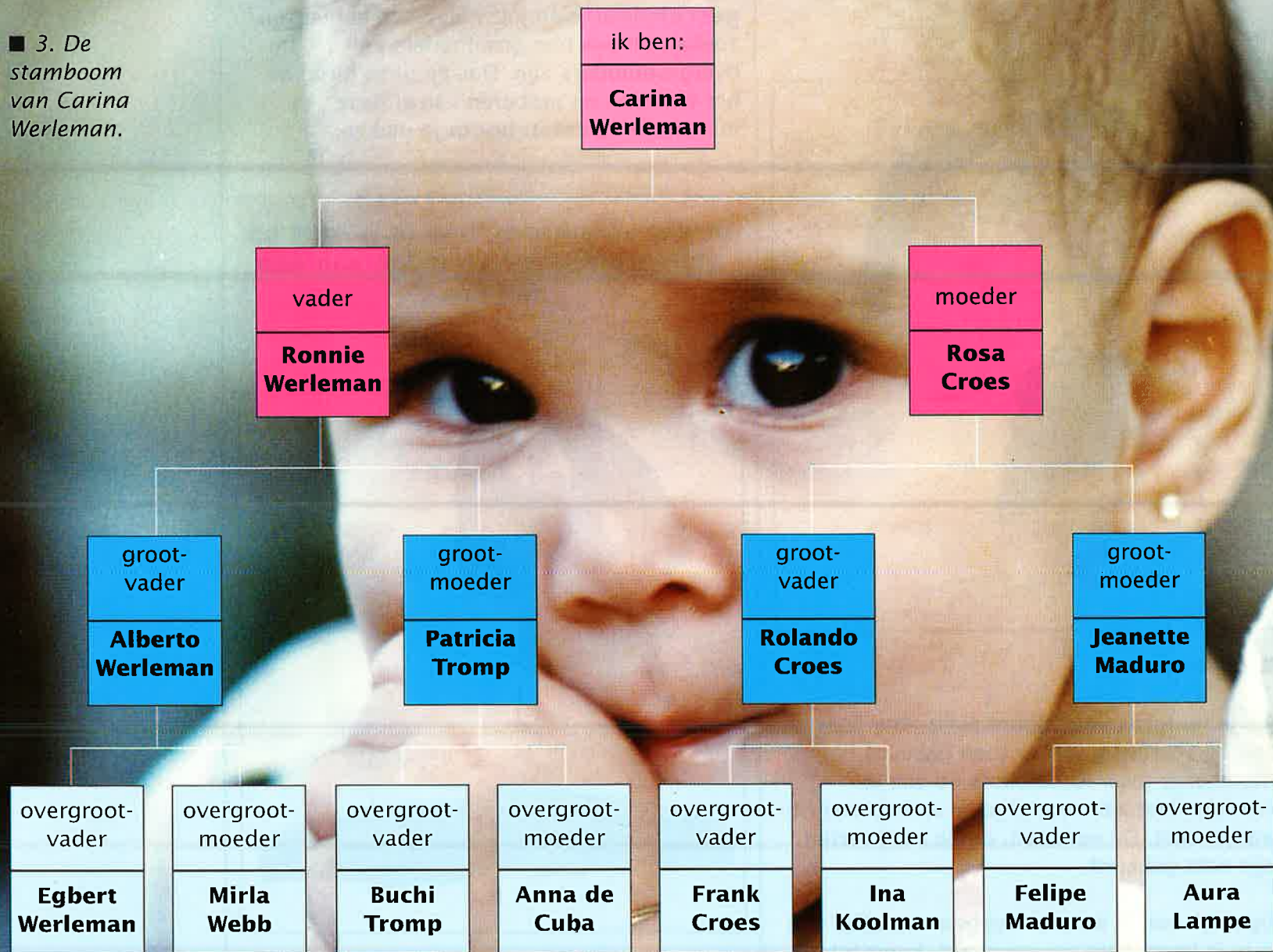
Eigenlijk zou je kunnen zeggen, dat alles wat je in je leven hebt meegemaakt, hoort bij de

geschiedenis van jouw leven. Veel mensen zoeken uit wie hun grootouders en overgrootouders zijn. Dus ze gaan terug in het verleden en proberen van al deze informatie een **stamboom** te maken.

In een stamboom vind ik namen en geboortedagen van leden van één familie.

■ 3. De stamboom van Carina Werleman.

Ook Aruba heeft zijn eigen echt gebeurde verhalen, dus ook Aruba heeft zijn eigen verleden. Dit noemen we **geschiedenis**.

Geschiedenis is alles wat er in het verleden gebeurd is en toen is opgeschreven.

Natuurlijk wordt niet alles wat er in het verleden gebeurd is opgeschreven. Alleen de belangrijkste gegevens vinden we terug in geschiedenisboeken.

De tijd, voordat de mensen geschiedenis schrijven, noemen we **voorgeschiedenis**. Zodra we geschreven berichten hebben uit een bepaalde tijd spreken we van **geschiedenis**.

Vragen en opdrachten

- A1 Plak een babyfoto van jezelf in je werkmap en schrijf erbij wat er toen gebeurd is. Je kunt er ook bij schrijven hoeveel je woog, hoe lang je was en op welk tijdstip je bent geboren.
- A2a Waar denk je dat het woord "stamboom" vandaan komt?
- b Wat kun je uit een stamboom allemaal "lezen"?
- B1 Schrijf in je werkmap de geschiedenis van een tafel. Begin daarbij met het omhakken van een boom.
- B2 Iedereen heeft een eigen stamboom, ook jij hebt er één. Je gaat thuis op kopieerblad 1.2. je eigen stamboom invullen. Je ouders moeten je wel hierbij helpen. Kijk maar hoe ver jullie komen!

2 De tijd op een lijn

■ 1. Wat doe je op een dag?

Geef me de tijd

Je weet dat geschiedenis gebeurtenissen uit het verleden zijn. Deze gebeurtenissen kun je in de goede volgorde op een rij zetten. We gaan samen kijken naar de gebeurtenissen in het leven van Carina Werleman. Nu weet je wat er eerst en wat er later in het leven van Carina is gebeurd. Zo'n rij met de jaartallen en de gebeurtenissen in de goede volgorde noemen we een **tijdbalk**.

Een tijdbalk is een balk waarop je de jaartallen en de gebeurtenissen in de goede volgorde terug kunt vinden.

In een tijdbalk kun je meer zien. Je moet dan wel weten hoe je hem moet lezen. We gaan kijken naar de tijdbalk van een week. Een week heeft een tijdbalk van zeven dagen. Kijk eens naar afbeelding 2.

ma	di	wo	do	vrij	za	zo
----	----	----	----	------	----	----

■ 2.

Welke dag is het vandaag? Wijs hem eens aan. De dagen rechts van vandaag moeten nog komen; die zijn toekomst. Alle dagen links van vandaag zijn al voorbij; die zijn verleden. De dag die je aanwees, noemen we het 'heden' of het 'nu'. Een week is een klein stuk van een maand. Een jaar bestaat weer uit maanden. Ook van een jaar maken we een tijdbalk.

jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
-----	-----	-----	-----	-----	------	------	-----	------	-----	-----	-----

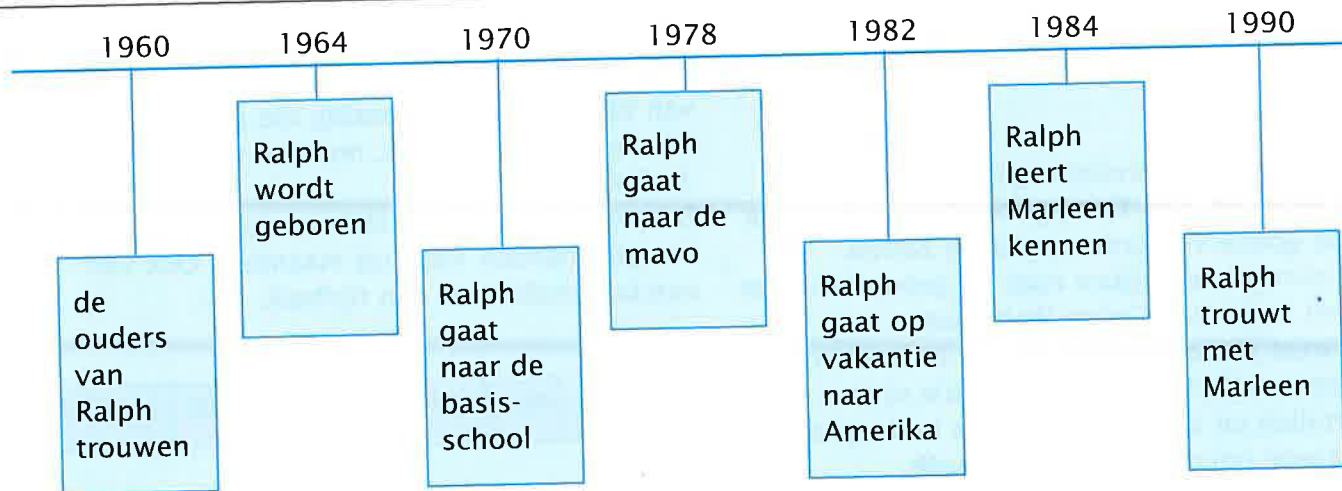
■ 3.

De week waarin we nu leven, moet je zoeken in de bijbehorende maand. In afbeelding 4 zie je dat hij geplaatst is in het begin van september. Is dit goed?

jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
-----	-----	-----	-----	-----	------	------	-----	------	-----	-----	-----

■ 4.

ma	di	wo	do	vrij	za	zo
----	----	----	----	------	----	----

■ 5. Het leven van Ralph op een tijdbalk.

Nu heb je naar een piepklein deel van de tijdbalk gekeken. Bij de tijdbalk van Carina Werleman keek je al naar jaren. Kijk nou naar afbeelding 5. Hier is het leven van Ralph op een rij gezet. Wanneer zijn de ouders van Ralph getrouwd? Hoe oud is Ralph nu? Kun je nog meer uit de tijdbalk halen? Praat er met elkaar over en maak dan de vragen en opdrachten.

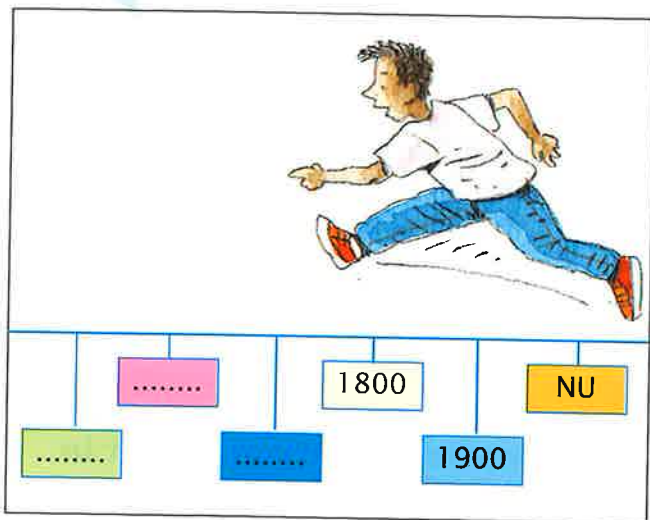
Vragen en opdrachten

- A1 Je gaat nu je eigen tijdbalk maken. Hiervoor krijg je kopieerblad 2.1. Bij het kaartje NU schrijf je bovenaan bij de stip het jaar waarin we nu leven. Bij de stip ervoor zet je het jaar ervoor en zo ga je

door. Zoek nu het jaartal op waarin je bent geboren. In het kaartje daarbij schrijf je je naam en het woord 'geboren'. Bij elk kaartje schrijf je nu een belangrijke gebeurtenis die je in elk jaar hebt meegemaakt.

- B1 Je kunt van alles een tijdbalk maken. Maak een tijdbalk van iets, bijvoorbeeld: je huisdier, een huis, een kast, etc.
- B2 Weet je nog dat je een stamboom gemaakt hebt? Daarop stond niet alleen jouw geboortjaar maar ook die van je ouders en van meer mensen in jouw familie. Deze jaartallen kun je ook gebruiken om een tijdbalk van de geboortedata van jouw familie te maken. Probeer het maar! Begin weer bij NU, en ga zo terug in de tijd.

Sprongen in de tijd

■ 6. Terug in de tijd.

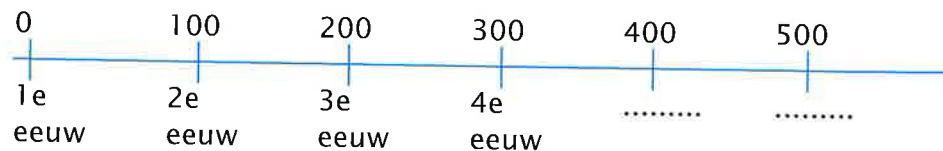
Je hebt kennisgemaakt met een heel klein deel van de tijdbalk, waarbij je meestal maar 1 jaar terug in de tijd ging. Maar we kunnen ook verder teruggaan in de tijd. Hoeveel jaar gaat de man in afbeelding 6 steeds terug in de tijd?

We gaan met de volgende opdracht sprongen maken terug in de tijd. Op kopieerblad 2.2 zie je NU al staan. Terugtellend zie je het jaartal 1900; daarna kom je bij het jaar 1800. Probeer nu zelf door te gaan tot het jaar 0.

Vul de jaartallen in.

Weet jij in welke eeuw wij nu leven?

Met behulp van afbeelding 7 kom je er achter in welke eeuw we nu leven. Zoek het maar uit.

We hebben het jaar dat de Christusgedachte ontstaan is het jaar 0 genoemd.

■ 7. In welke eeuw leven we nu?

Het wordt algemeen aangenomen dat het jaar 0 het jaar is dat de Christusgedachte is ontstaan.

We hebben sprongen in de tijd gemaakt door telkens 100 jaar terug te gaan. Een ander woord voor 100 jaar is een eeuw.

Een eeuw duurt 100 jaar.

Als we praten over twee (2) eeuwen dan bedoelen we ... jaar. Wanneer we tellen vanaf het geboortjaar van Christus, het jaar 0, tot het jaar 100 dan hebben we één eeuw. Jezus heeft in de 1e (eerste) eeuw geleefd.

Vanaf het jaar 100 tot het jaar 200 is de 2e (tweede) eeuw.

Men neemt aan dat de Christusgedachte in het jaar 0 ontstaan is. Maar voordat de Christusgedachte ontstond, leefden al veel mensen op onze aarde. Er waren veel mensen die voor Christus waren geboren. Dat betekent dat de tijdbalk niet stopt bij het jaar 0.

Je kunt verder terugtellen vanaf het jaar 0 naar 1 jaar voor Christus, 2 jaar voor Christus .... tot 100 jaar voor Christus ...., 200 jaar voor Christus en ga zo maar door.

Als afkorting voor de woorden "voor Christus" schrijven we: v. Chr.

■ 8. *Steeds verder terug in de tijd.*

Omdat wij na het jaar 0 zijn geboren, zeggen wij dat we **na Christus** zijn geboren. Als afkorting voor de woorden "na Christus" schrijven we: n. Chr.

Een tijdbalk begint of eindigt dus niet bij 0. Een tijdbalk heeft zowel links als rechts van het getal 0 andere jaartallen.

De tijdbalk van de bewoners van Aruba gaat

**Op de tijdbalk zijn alle gebeurtenissen die links van 0 staan voor Christus gebeurd.
Op de tijdbalk zijn alle gebeurtenissen die rechts van 0 staan na Christus gebeurd.**

tot 2000 voor Christus. Bij dit jaar staat dan: "Eerste bewoners van Aruba". Daar ongeveer begint de voorgeschiedenis van de bewoners van Aruba. In de volgende blokken krijg je daar meer over te horen.

De voorgeschiedenis van de bewoners van Aruba begint in ± 2000 voor Christus.

Vragen en opdrachten

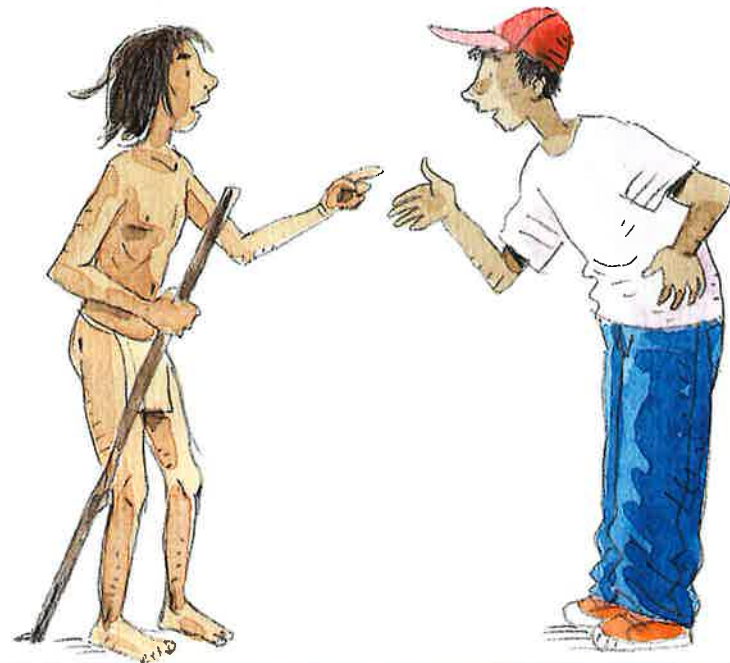
- A1 We gaan op de tijdbalk van kopieerblad 2.3 steeds met sprongen van 500 jaar terug in de tijd. Van het jaar 2000 n. Chr. tot $\pm$ 2000 jaar v. Chr. Schrijf de jaartallen erbij.
- A2 De volgende woorden moet je invullen in de zinnen hieronder. Noteer de antwoorden in je werkmap.

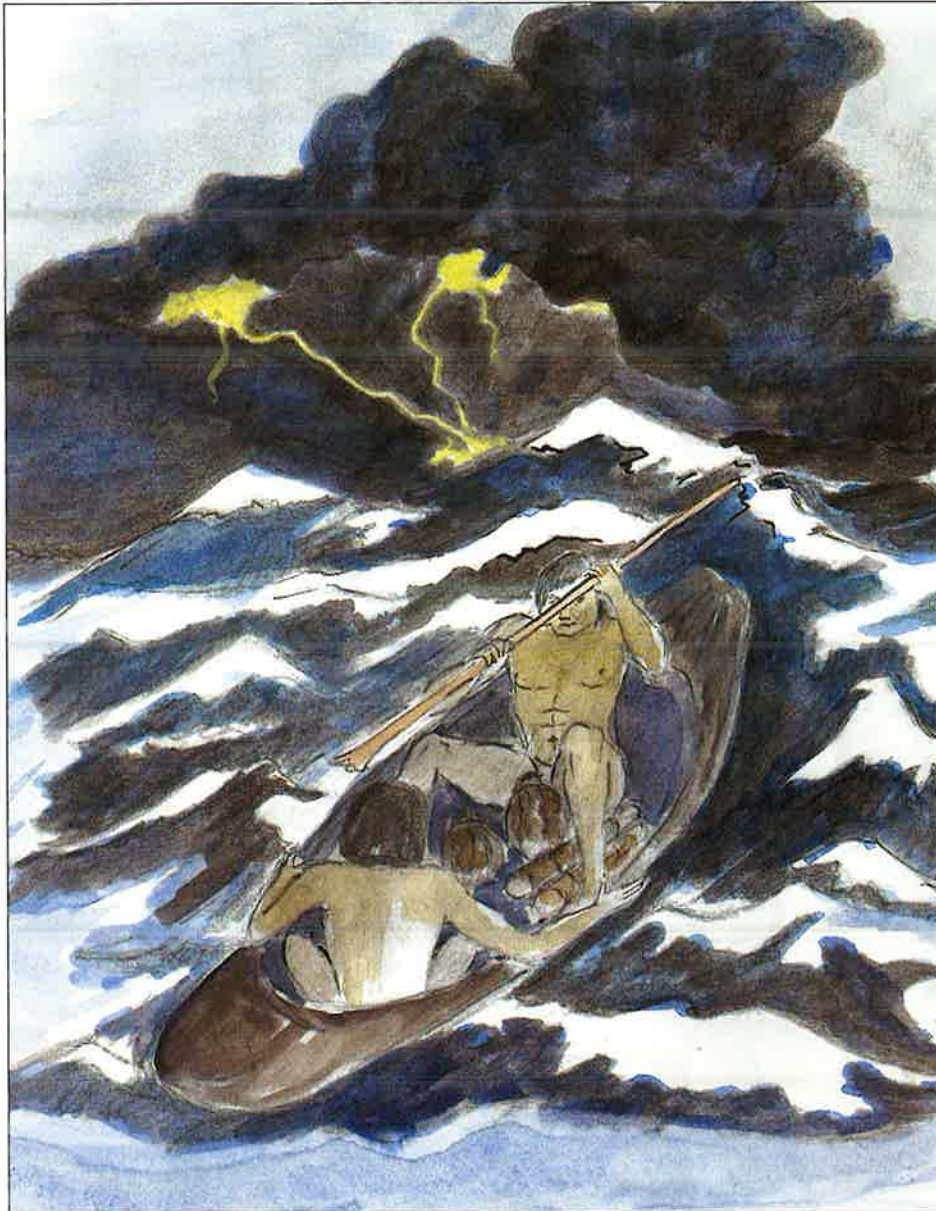
1. geschiedenis	7. week
2. nu	8. nul
3. klok	9. eeuw
4. maand	10. jaar
5. zuigfles/wiegje	11. jaartal
6. verleden	12. tijdbalk

Invullen:

- Honderd jaar is een _____
- Het getal 1900 is een _____
- We beginnen vanaf het jaar _____ te tellen.
- De tijd van vroeger is de _____ tijd.
- Een lijn met jaartallen en gebeurtenissen erop noemen we een _____
- Op dit moment is _____
- Twaalf maanden is een _____
- Een _____ is een teken om je geboorte aan te geven.
- Op de _____ kun je kijken hoe laat het is.
- Gebeurtenissen uit het verleden vormen de _____ van een persoon of van een land.
- Zeven dagen is een _____
- Een _____ heeft soms 30 dagen.

- B1 Zet de volgende rijen woorden in de goede volgorde.
- Vroeger-nu-later-heel vroeger-pas geleden-straks
  - 2500 jaar geleden - over 10 jaar - 10.000 jaar geleden - nu - 4000 jaar geleden.
  - 1001 v. Chr. - 0 - 2020 - 99 n. Chr. - 1805 - 1997
- B2 Reken uit bij de volgende getallen hoeveel eeuwen het zijn:
- 4000 jaar _____
- 200.000 jaar _____
- 3 miljoen jaar _____

3 Aruba was hun huis

In blok 1 heb je geleerd wat **geschiedenis** is. Geschiedenis is alles wat er in het verleden gebeurd is en is opgeschreven. **Voorgeschiedenis** is de tijd waarvan we geen geschreven berichten of gebeurtenissen hebben. Ook ons eiland Aruba heeft zijn eigen **voorgeschiedenis** en **geschiedenis**. Op de tijdbalk in blok 2 kon je lezen dat de **voorgeschiedenis** van de bewoners van Aruba ongeveer 2000 jaar voor Christus begon.

Hoe was Aruba heel lang geleden? In het volgende verhaal kun je daarover lezen. Het gaat over een vader en zijn zoon Samarú. Ze maakten een zeereis vanuit het vasteland, wat wij nu Venezuela noemen, om bij andere stammen voedsel en gebruiksartikelen te ruilen.

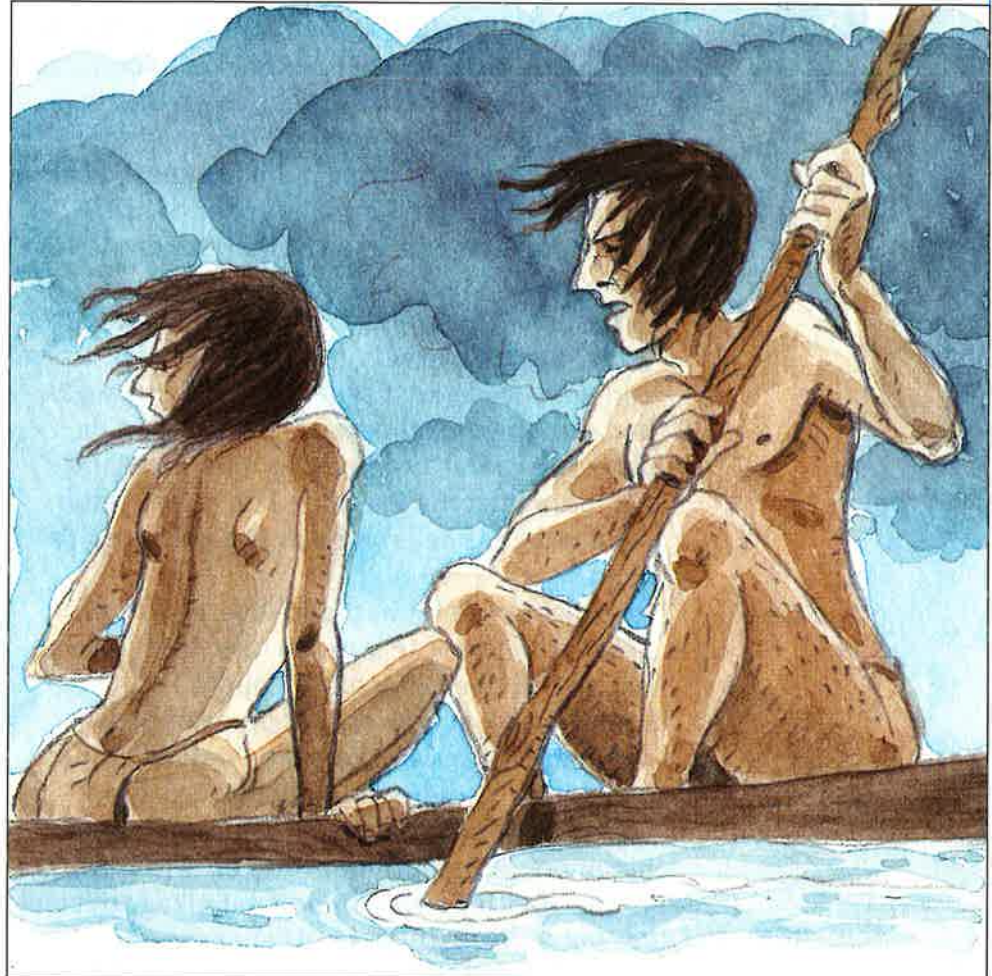

Een reis vol avonturen

Vader Camuco had een diepe frons op zijn voorhoofd. Samarú kon aan de frons zien dat er iets mis was. Maar wat eigenlijk? Ze voeren vaak langs de kust van het vasteland, op zoek naar een speciale steensoort, mangaan. Mangaan gebruikten ze om hun lichaam rood te beschilderen. Elke keer als hun mangaanvoorraad oprakte, moest vader mangaan halen voor hun familie. Ze waren vaker bij andere groepen geweest om mangaan te ruilen. Papa ruilde schildpadvlees voor mangaan. Waarom keek vader nu zo bezorgd? Samarú volgde zijn vaders blik en zag dat hij vol aandacht naar de wolken keek. De zon was achter een grote donkere wolk gaan schuilen. Het was net alsof de wind helemaal was gaan liggen, het werd opeens zo stil... Samarú keek nu ook gespannen om zich heen. Volgens hem ging de kano sneller en de lucht was helemaal donker geworden.

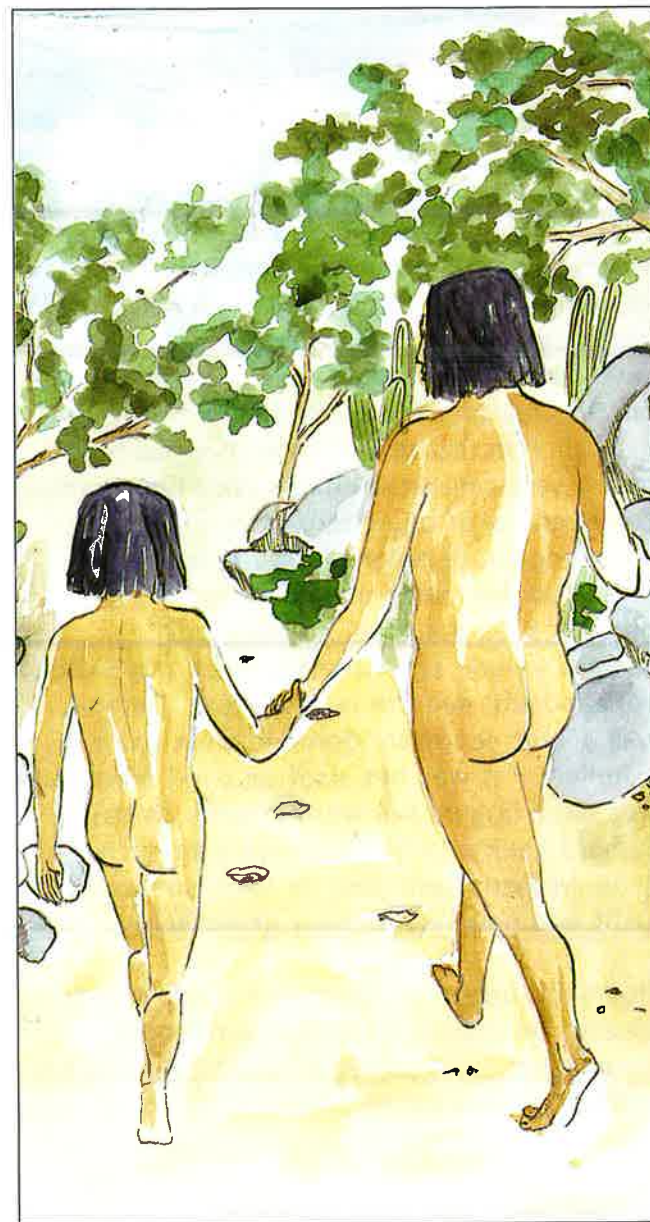
Plotseling begon de wind uit volle kracht te blazen. De golven werden steeds hoger, woester en... Rèkètèkètèk...BOEM!! Verschrikt sprong Samarú op! De bliksemflits en de donder hadden hem verrast. Snel probeerde hij zich nog aan zijn vaders benen vast te grijpen, maar het lukte hem niet.

Met een harde smak viel hij op de bodem van de kano. Hij zag nog hoe zijn vader de kano, die wild tekeer ging, met al zijn krachten probeerde te besturen. Zijn vader zou het bootje heus wel de baas worden.

Samarú proefde de zachte regendruppels op zijn lippen en toen wist hij niets meer. Wie probeerde een vlam dicht bij zijn gezicht te houden? Hij was toch geen vis die geroosterd moest worden? Samarú begon het echt warm te krijgen. Werd hij dan werkelijk geroosterd? Hij durfde zijn ogen niet te openen. Hij voelde hoe iemand zijn schouders met beide handen beet pakte. Oo..., oo..., ze gingen hem op het vuur leggen en dan... "Samarú, sta op!" Meteen gingen zijn ogen wagenwijd open. "Papa!" Samarú keek recht in de bezorgde ogen van zijn vader. Maar hij moest meteen zijn ogen sluiten tegen de felle zon. Opgelucht ging zijn vader toen rechtop zitten. "Kom, Samarú," zei zijn vader. "Door de storm zijn we van de kust afgedreven. Gelukkig is het weer helemaal opgeklaard. Daar in de verte zie ik wat groens. Dat moet het land zijn dat wij soms vanaf de kust zien. Laten we daarheen roeien en aan wal proberen te gaan." Hoe dichterbij het land kwamen hoe groener het leek te worden. Het felle wit van het strand deed pijn aan je ogen. Vader hielp Samarú om uit de cajuco te stappen en aan land te gaan. Vader Camuco bleef even op het strand staan. Verderop waren er bomen en struiken, prachtige gele bloemen vermengd met rode en witte. Nooit eerder had hij zoveel moois bij elkaar gezien. Terwijl ze een stukje doorliepen voelde Camuco een klein handje in de zijne glijden.

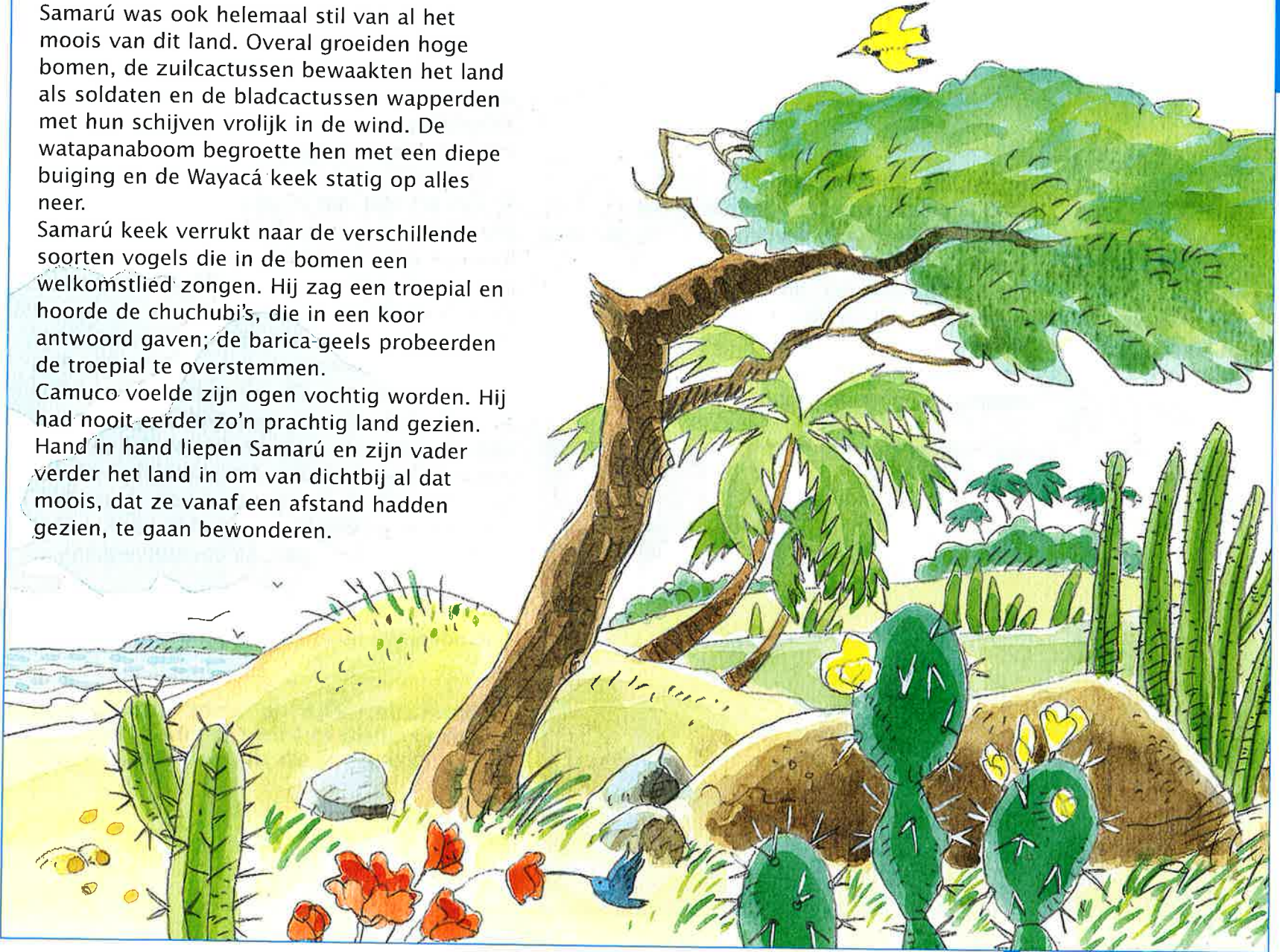

Samarú was ook helemaal stil van al het moois van dit land. Overal groeiden hoge bomen, de zuilcactussen bewaakten het land als soldaten en de bladcactussen wapperden met hun schijven vrolijk in de wind. De watapanaboom begroette hen met een diepe buiging en de Wayacá keek statig op alles neer.

Samarú keek verrukt naar de verschillende soorten vogels die in de bomen een welkomstlied zongen. Hij zag een troepial en hoorde de chuchubi's, die in een koor antwoord gaven; de barica-geels probeerden de troepial te overstemmen.

Camuco voelde zijn ogen vochtig worden. Hij had nooit eerder zo'n prachtig land gezien. Hand in hand liepen Samarú en zijn vader verder het land in om van dichtbij al dat moois, dat ze vanaf een afstand hadden gezien, te gaan bewonderen.

Ze hadden geen vaste woonplaats

Aruba, nos dushi Aruba....

Sluit je ogen en stel je voor dat jij ook ongeveer 4000 jaar geleden op Aruba aan wal komt. Overal zie je prachtige wayaca's, bloeiende kukwisa's, hoge zuilcactussen, dichte struiken en de schijfcactussen met grote schijven. Tussen al deze planten kruipt de bloeiende anglo met haar felgele bloemetjes over de grond.

- 1. Aruba ongeveer 2000 jaar voor Christus.

Aruba was een eiland met bomen en mondis. In de regentijd regende het veel. De hagedissen, leguanen en kikkers hadden voldoende voedsel om te leven. Op afbeelding 1 kun je zien, hoe Aruba er toen waarschijnlijk uitzag.

Er was een tijd, dat er op Aruba geen mensen woonden. Toen de eerste bewoners hier kwamen wonen, leefden ze in kleine groepjes van 10 tot 15 mensen. Ze trokken rond op het eiland op zoek naar voedsel en drinkwater. Van mensen die rondtrekken voor voedsel en drinkwater zeggen wij dat zij leven als nomaden. De eerste bewoners van Aruba leefden dus als nomaden. Ze gingen naar die plaatsen, waar ze drinkwater en voedsel konden vinden. Meestal bleven ze hier een tijdje en trokken dan weer door. Ze wisten precies waar ze voedsel konden vinden. Ze waren jagers en voedselverzamelaars.

Wij weten niet hoe die mensen zichzelf toen noemden. Wij noemen ze nu indianen.

Nomaden zijn groepen mensen, die rondtrekken op zoek naar voedsel en drinkwater.

■ 2. Ook cactussen leveren voedsel.

Op de plaatsen waar de eerste bewoners van Aruba een tijdje bleven, bouwden ze een eenvoudige woning. Ze maakten een dak van bladeren en takken. Het dak werd tussen takken of bomen opgehangen. De woning was bedoeld om te schuilen voor zon, regen en wind. 's Avonds sliepen ze met z'n allen hieronder.

Als er op een plek geen voedsel meer te vinden was, gingen ze weer op pad. Alleen hun belangrijkste spullen namen ze dan met zich mee.

Er leefden ook verschillende dieren op Aruba.

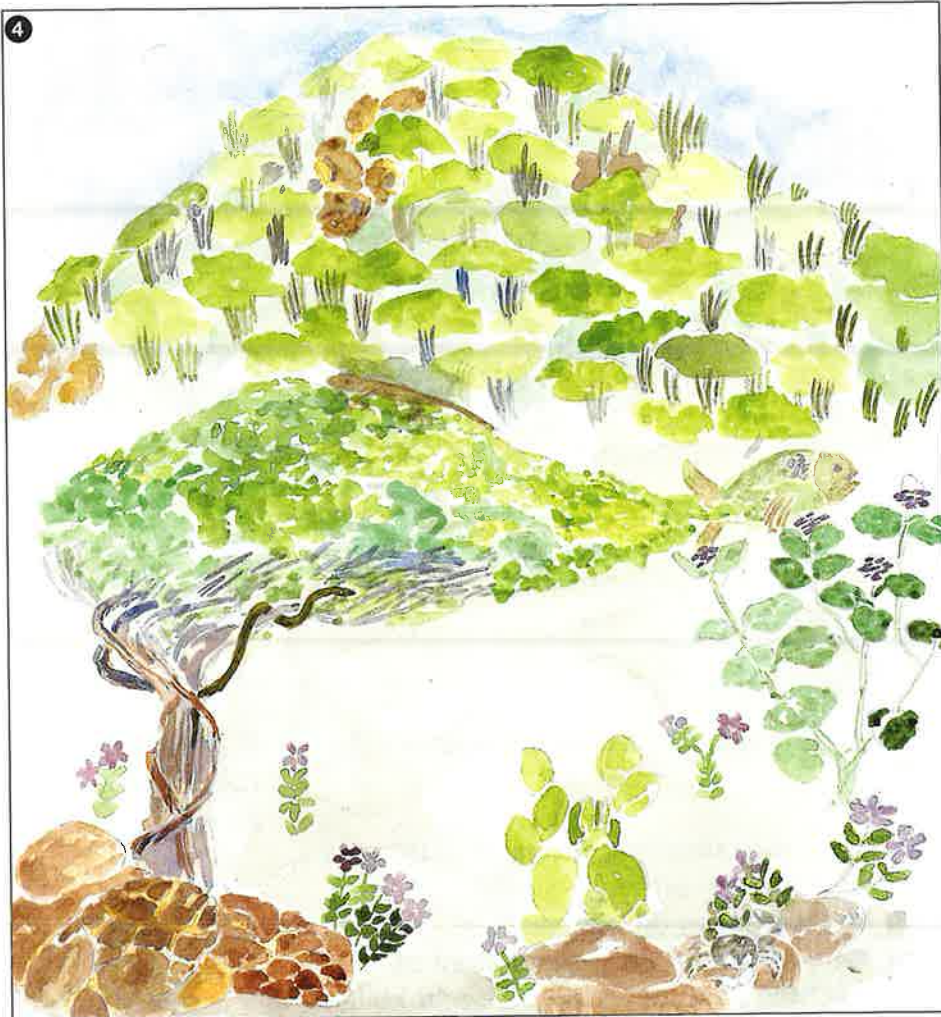
In afbeelding 4 is een aantal verstopt. Zie jij ze?

Kun je je voorstellen hoe Aruba er 2000 voor Christus ongeveer uit zag?

Maar hoe weten wij dit allemaal?

Waar mensen wonen en werken laten ze sporen achter. Ze kunnen bijvoorbeeld kuilen hebben gegraven om hun doden in te begraven. Of misschien hebben ze een vuurtje gestookt en de asresten achtergelaten. Er zijn sporen die honderden of duizenden jaren oud zijn. In de grond vind je soms zulke sporen en in grotten.

■ 3. Beschutting tegen zon, regen en wind.

■ 4. Zoek de zes dieren.

Ook op Aruba hebben ze sporen gevonden. Hele bekende sporen zijn rotstekeningen. In afbeelding 5 zie je een aantal van deze tekeningen.

■ 5. Rotstekeningen.

Er zijn mensen die geleerd hebben om alles te bestuderen wat onze vroegere bewoners hebben achtergelaten. Ze hebben resten van hun woonkampen, van hun afvalhopen en hun begraafplaatsen opgegraven en onderzocht. Uit deze sporen proberen ze te weten te komen hoe het vroeger was toen de mensen nog geen boeken schreven. Mensen die zulke opgravingen doen noemen we archeologen.

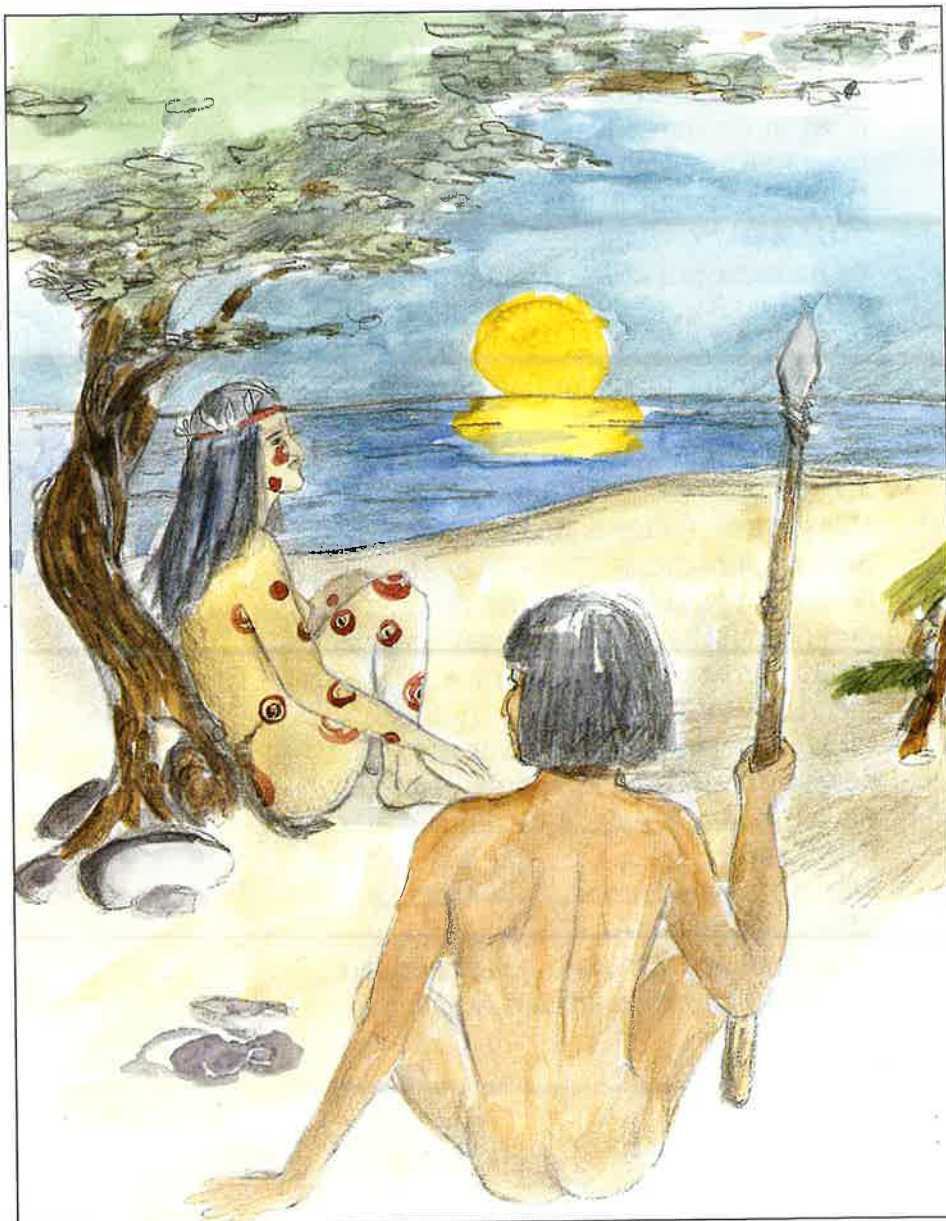
Een archeoloog is iemand die opgravingen doet om te weten te komen hoe mensen vroeger leefden.

■ 6. Een archeoloog aan het werk.

Vragen en opdrachten

- A1 Waarom hadden de eerste bewoners van Aruba geen vaste woonplaats?
- A2 Waarom hadden de eerste bewoners van Aruba een eenvoudige woning nodig?
- A3 Trek een potloodlijn van 24 cm. lang. Dit is een tijdbalk. Plaats erop:
 - jaartal van het ontstaan van de Christusgedachte
 - het jaartal waarin we nu leven
 - het jaartal van de vestiging van de eerste bewoners op Aruba.
 Schrijf daarna onder het goede jaartal de volgende zin. Eén zin past niet.
 - Ze leven in en van de natuur.
- De Christusgedachte ontstaat.
 Ze blijven voor een tijdje bij de zee, een rooi, een bron of bij een waterplas.
 Ik zit in de vierde klas.
 Jagers en voedselverzamelaars.
 Over één jaar zit ik niet meer op school, maar werk ik.
 Ze bouwen een afdak tegen regen, zon en wind.
 Nu.
 De eerste bewoners komen uit Zuid-Amerika hier naar toe.
- A4 Voor deze opdracht heb je kopieerblad 3.1 nodig.
- A5 Maak in een tekenles de volgende groepsopdracht:
 teken met je groep een deel van een mondilandschap zoals het was ongeveer 2000 jaar voor Christus.
- B1 Uit welk gebied zouden de eerste bewoners van Aruba gekomen zijn?
 Als het nodig is mag je hierbij een atlas gebruiken.
 Kies het juiste: Europa, Zuid-Amerika, Afrika of was het Azië?
- B2 Voor deze opdracht heb je kopieerblad 3.2 nodig en een kaart van Aruba.

4

Hoe zagen de eerste eilandbewoners eruit?

Je hebt in blok 3 gelezen dat de eerste eilandbewoners van Aruba geen vaste woonplaats hadden. Ze waren mensen die steeds rondtrokken op zoek naar voedsel. Ze waren jagers en voedselverzamelaars. Maar hoe zouden deze mensen eruit hebben gezien?

In dit blok zullen we daarover meer te weten te komen.

Mijn familie

Samarú en Macaleca zaten samen op het strand. Macaleca keek dromerig naar de ondergaande zon. Samarú keek even van opzij naar zijn zusje. Wat leek ze veel op moeder. Ze had ook lang zwart haar en haar huid was bruiner dan die van hem. Hij vond dat ze de kleur van een afgefallen calbas had.

Maar waar had ze zijn schelpen nu weer gelaten? Samarú vond dat zusjes soms echt vervelend konden zijn. "Macaleca,..... wat doe je?" Macaleca had zich op haar rug gedraaid en was bezig haar armen en benen te beschilderen. Kleine en grote rondjes verschenen op haar lichaam. Samarú zou haar verder helpen.

Uit een halve calbas haalde ze telkens een beetje van een roodbruinachtige pap en ze besmeerde hiermee haar armen en benen. Macaleca had ook enkele kleurige veren in haar haar gestoken en probeerde nu een stuk hout met haar tanden te bewerken.

"Wat ga je ermee doen?," vroeg Samarú nieuwsgierig.

"Ach, ik wil mijn haar hiermee versieren."

Macaleca wees naar het stukje hout waarvan ze met haar tanden hier en daar stukjes had afgebeten.

"Geef hier." Samarú nam het stukje hout en

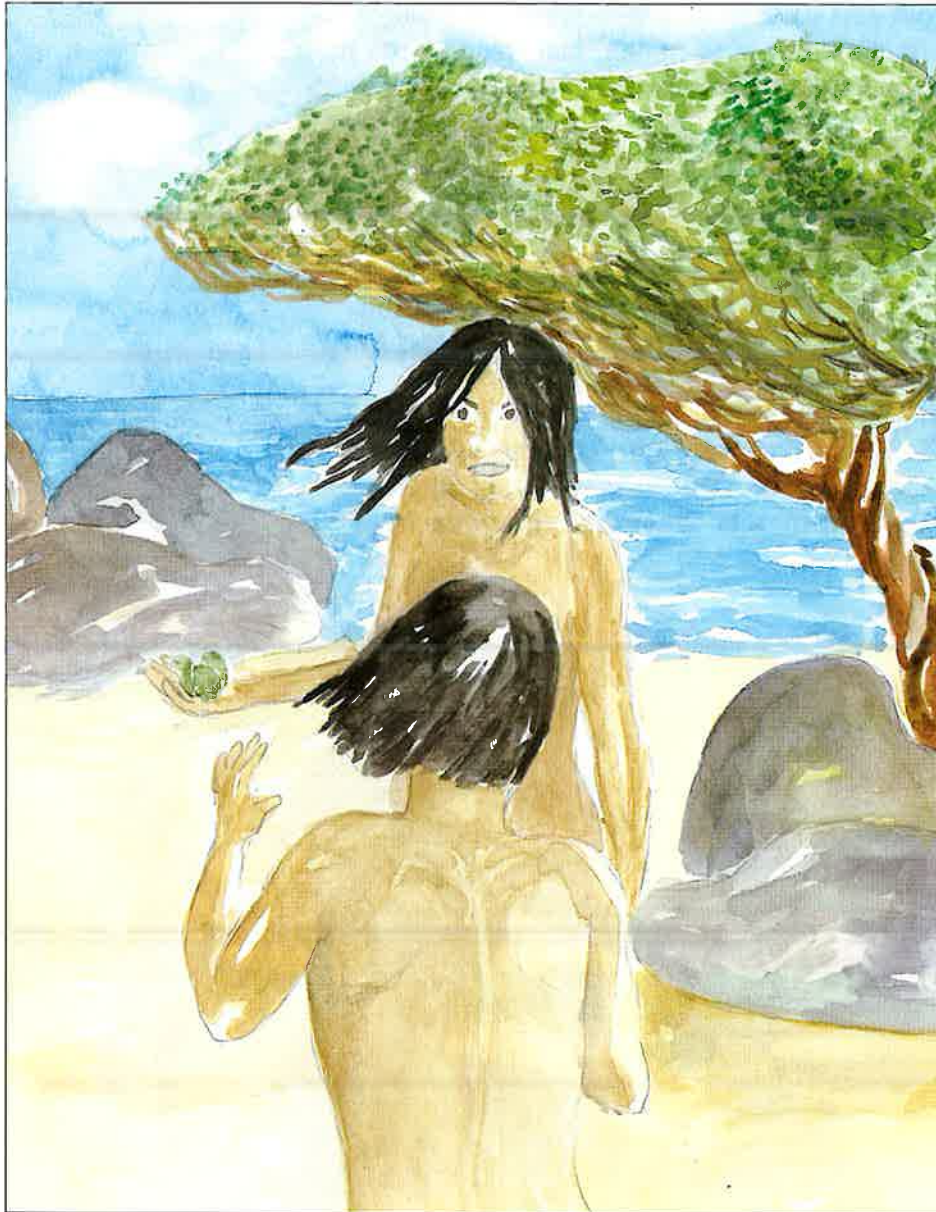
met een paar forse beten lukte het hem enkele lagen af te pellen. Macaleca klapte in haar handen van plezier. Zorgvuldig stopte ze het stukje hout tussen de veren in haar haar en liep weg.

Samarú keek haar na en dacht aan het tijdstip waarop hij samen met zijn vader voor het eerst op dit eiland aankwam.

"Het lijkt alsof het gisteren was," dacht hij. Niet lang daarna waren ze teruggegaan om de rest van de familie ook naar dit prachtige eiland te brengen.

"Samarú, Samarú!," schreeuwend kwam Macaleca naar Samarú toegerend. Hij was daardoor meteen weer met zijn gedachten erbij.

“Kijk eens wat ik gevonden heb!” Macaleca maakte haar handen open en liet Samarú drie rijpe cactusvruchten zien. Snel pakte Samarú er eentje en stopte hem gelijk in zijn mond. “Hè, wat ben jij gemeen!” krijste Macaleca. “Net goed. Je had mijn schelpen dan maar niet moeten verstoppen.”

Macaleca besloot maar niks te zeggen en stilletjes weer naast Samarú op het zand te gaan zitten.

Samarú keek even naar zijn ooms, die bezig waren een woning te bouwen. De mannen waren bijna klaar met de bedekking van takken en bladeren. Gelukkig maar want als de zon onderging, zouden ze allemaal daaronder gaan slapen. Samarú telde even: zijn zusje, zijn vader, zijn moeder, zichzelf, de broer van vader en zijn vrouw en ..... Ja, zo te zien was er in de woning genoeg ruimte voor hen allemaal.

Kijk! Daar was zijn vader! Camuco stond onder een watapanaboom en keek tevreden rond.

Niet ver hier vandaan konden ze in de rooi volop drinkwater vinden. Ja, hij was tevreden met de plek die hij had uitgekozen. Hier zouden ze voor een korte tijd rustig kunnen blijven wonen.

Anders

De eilandbewoners van ongeveer 2000 jaar voor Christus sliepen in een woning gemaakt van takken en bladeren. Zij woonden niet zoals wij in een huis en ze sliepen niet in bedden.

Ze zagen er ook heel anders uit.

Je hebt in blok 3 kunnen lezen dat wij zoveel weten van de eerste eilandbewoners door het werk van de archeologen. Een archeoloog gaat graven, waar hij denkt dat de mensen van vroeger iets hebben achtergelaten. Door schelpresten, die achtergebleven zijn op bepaalde plaatsen, wisten de archeologen dat daar vroeger mensen hebben gewoond. Zie afbeelding 1.

Op Aruba is een grafveld van onze eerste eilandbewoners ontdekt. Dit grafveld was een open terrein waar de doden begraven werden. Toen een archeoloog en zijn helpers gingen graven, hebben ze skeletten van de eerste eilandbewoners gevonden. Door de skeletten te bestuderen zijn ze veel te weten gekomen.

Door de opgegraven skeletten te bestuderen zijn de archeologen te weten gekomen hoe onze eerste eilandbewoners er ongeveer uitzagen.

Aan de opgegraven skeletten kon men zien dat de mannen van toen ongeveer 1.60 m lang waren. De archeoloog kon ook zien dat ze brede schouders hadden.

■ 1. Hier zie je een medewerker van een archeoloog aan het werk tussen schelpresten.

■ 2. In deze houding vond de archeoloog dit skelet in de grond.

■ 3. *Het skelet van een kind dat al heel jong stierf.*

■ 4. *Een opgegraven schedel van een volwassen vrouw.*

De opgegraven skeletten van vrouwen waren iets korter dan die van de mannen. De vrouwen waren ongeveer 1.50 m.

Door hun botten te bestuderen kon de archeoloog er ook achter komen hoe lang de eerste eilandbewoners leefden. Zij leefden niet zo lang als de mensen van nu. Stel je voor dat iemand van 35 jaar al oud was! Sommige mannen bereikten een leeftijd van 35 jaar. De vrouwen werden iets ouder. Hoe zou het komen dat ze meestal ongeveer op die leeftijd stierven?

Die mensen hadden een heel andere manier van leven. Elke dag opnieuw moesten ze op zoek gaan naar water en voedsel om in leven te kunnen blijven. Als ze ziek werden, was er geen dokter zoals nu. Ze kenden de planten

uit de natuur, die ze dan als medicijnen gebruikten. Velen stierven al heel jong door deze barre omstandigheden.

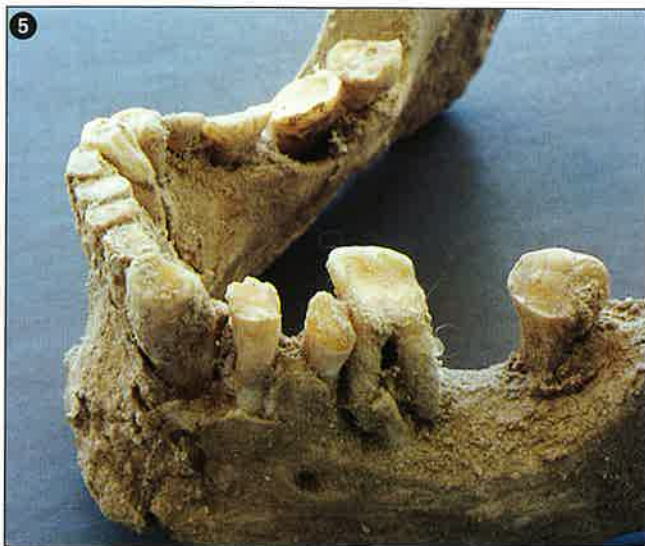
De opgegraven schedels werden nauwkeurig bestudeerd. De archeoloog heeft daarbij de lengte van de schedel gemeten. Hij kon de lengte vergelijken met de schedels van opgegraven skeletten van buurlanden. Zo konden ze uitzoeken of ze misschien van dezelfde stam waren en hoe lang geleden ze hebben geleefd. Bij het meten van de schedels kwamen de archeologen bepaalde dingen te weten. Deze mensen hadden schedels die een beetje lang en smal waren. Hierdoor kan je veronderstellen dat hun gezichten ook een beetje lang waren.

Samengevat kunnen we zeggen, dat de eerste eilandbewoners niet zo groot waren en een lang smal hoofd hadden.

De archeologen ontdekten ook iets bijzonders bij het bestuderen van de tanden van deze mensen. De eerste eilandbewoners misten bij hun dood meestal geen enkele tand! Zeker als je weet dat ze heel veel met hun tanden deden, betekent dit dat ze een sterk gebit hadden.

Als wij een patia willen snijden, gebruiken we daarvoor een mes. Zij gebruikten daarvoor hun tanden. Ze aten rauwe knollen en wortels. Bij het bestuderen van hun gebit bleek wel, dat door het vele gebruik hun kiezen zo gesleten waren, dat ze bijna vlak waren.

Ze hadden een sterk gebit waarvan de kiezen erg gesleten waren.

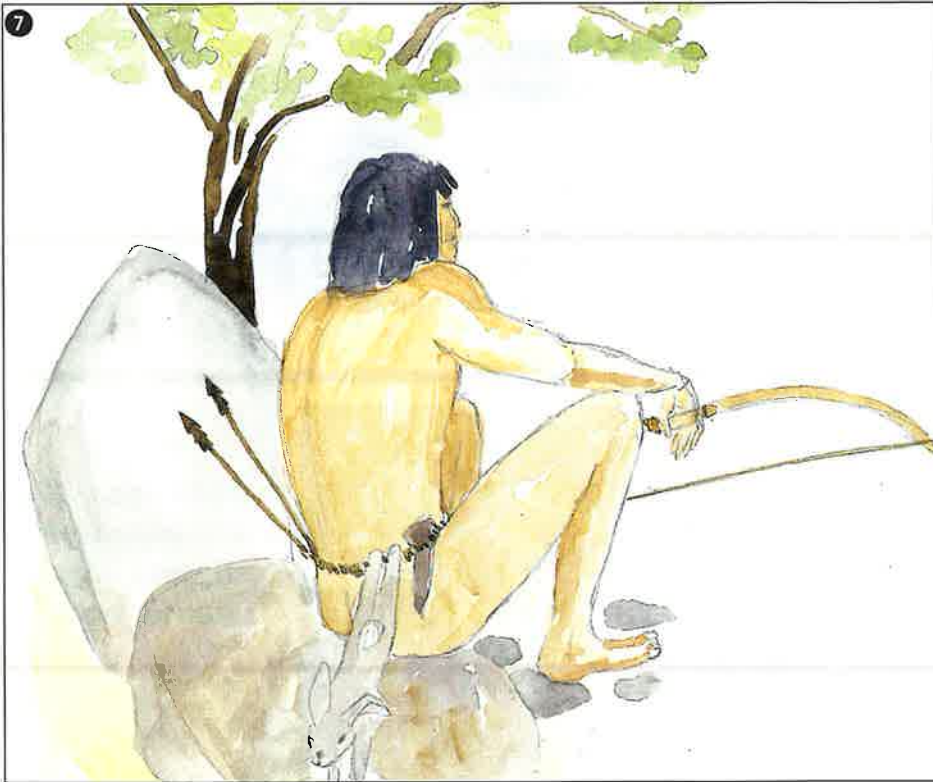
Hoe liepen de mensen rond?

Bij hun dagelijkse tochten op zoek naar water en eten liepen deze mensen bijna naakt rond. Toen was naakt rondlopen heel gewoon in een tropisch klimaat.

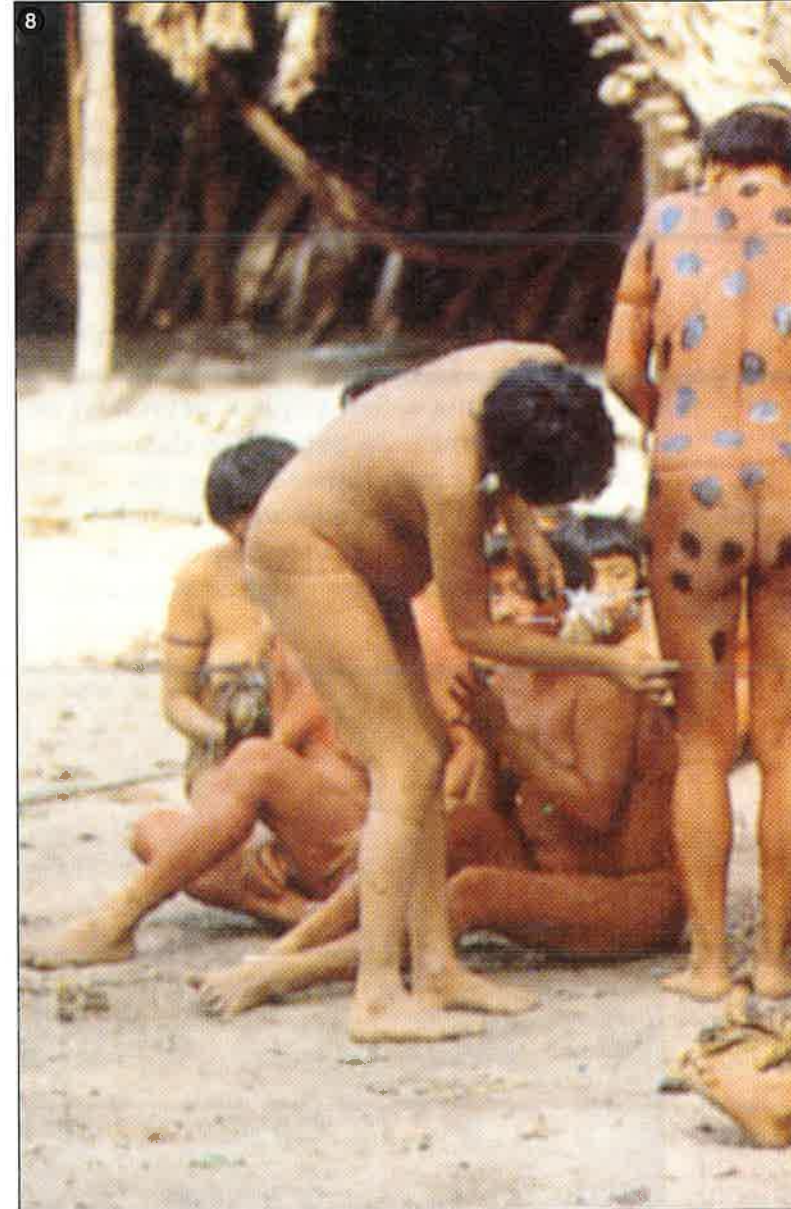
Zowel kinderen als volwassenen liepen bijna naakt rond.

- 5. Sterke tanden; maar door het vele gebruik erg gesleten en bijna vlak.
- 6. De pal'i Brazil.

■ 7. Jager met zijn buit aan een touwgordel.

De bewoners van toen konden een soort touw maken. Ze haalden vezels uit de bast van de pal'i Brazil of kwihi en daarvan draaiden ze soms repen "touw". Deze repen droegen ze als versiering om hun middel. De archeologen denken dat ze deze touwgordels ook gebruikten om bijvoorbeeld een doodgeschoten dier aan op te hangen of om hun gereedschap bij zich te dragen.

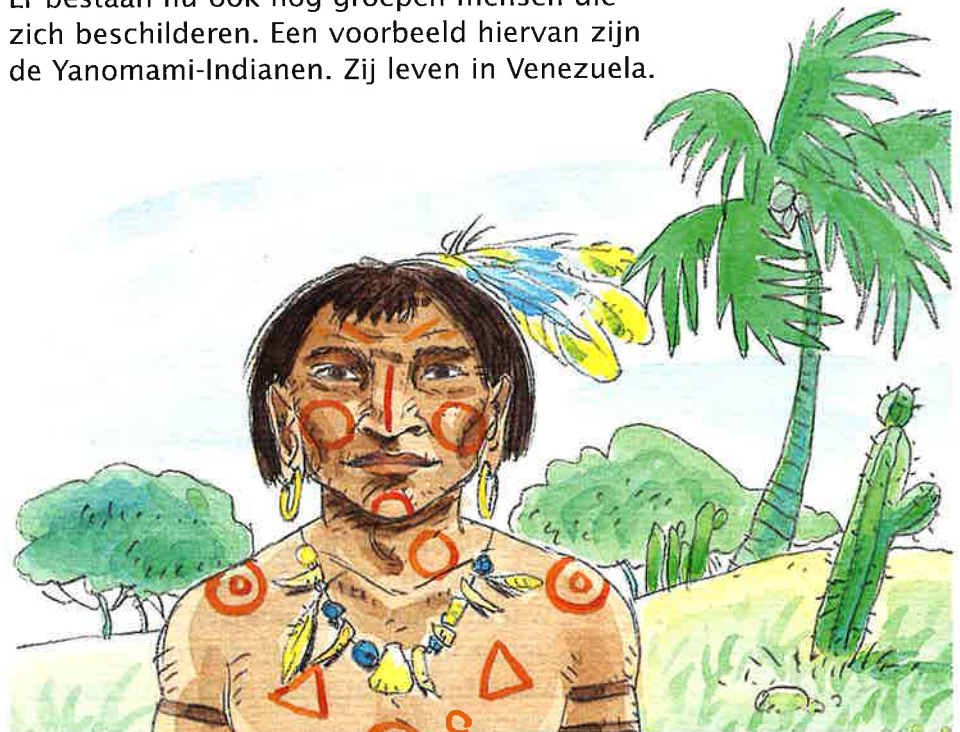
De allereerste bewoners droegen dus geen kleren zoals wij die kennen maar ze versierden zichzelf toch wel.

Ze droegen versieringen van schelpen, veren, bloemen en blaadjes op hun lichaam en in hun zwarte haren.

Als er een speciale gebeurtenis was, verfden ze hun lichamen met een rode kleurstof. Deze kleurstof kregen ze door een rode steensoort fijn te malen en met water te mengen. Hiermee tekenden ze rondjes, driehoekjes, zigzagstrepen en andere tekens op hun lichaam.

Er bestaan nu ook nog groepen mensen die zich beschilderen. Een voorbeeld hiervan zijn de Yanomami-Indianen. Zij leven in Venezuela.

■ 8. Zo versieren de Yanomami-Indianen uit het oerwoud van Venezuela hun lichaam in de 20-ste eeuw nog steeds.

Vragen en opdrachten

- A1 Kijk goed naar afbeelding 9. Probeer daarna de vragen te beantwoorden.

■ 9. Een jongen van 4000 jaar geleden en een jongen van deze tijd.

- a. Hoe komt het dat het jongetje aan de rechterkant tegenwoordig niet zomaar naakt rond kan lopen en de jongen van 4000 jaar geleden toen wel?
- b. In het verhaal lees je over Macaleca. Je weet nu hoe deze mensen zichzelf versierden. Je kunt je daarom wel voorstellen dat ze er anders uitzagen dan wij nu.

Op kopieerblad 4.1 zie je twee meisjesfiguren.

Aan de linkerkant staat Macaleca en aan de rechterkant staat een meisje van nu.

Kleed deze twee meisjesfiguren aan.

- A2 Weet jij wat het moet zijn? Schrijf de juiste zin op.

1. De vorm van een opgegraven schedel was:

0 lang en smal.

0 lang en breed.

0 kort en smal.

2. Hoe lang ongeveer leefden de mensen toen:

0 15 jaar.

0 35 jaar.

0 55 jaar.

3. Degenen, die altijd naakt rondliepen waren:

0 alleen de kinderen.

0 de kinderen en de oudere mensen.

0 zowel kinderen als alle volwassenen.

4. Ze droegen geen kleren want:

0 ze waren arm.

0 ze kenden geen kleren.

0 ze hadden het te warm.

5. Degene die de skeletten heeft opgegraven om ze te bestuderen is:

0 de geoloog.

0 de archeoloog.

0 de socioloog.

A3 Je hebt gelezen dat de mannen van de eerste eilandbewoners 1.60 m lang waren. Weet jij ongeveer hoe lang de mannen van Aruba nu zijn?

We gaan in de klas meten. Hoe lang ben jij?

Meet de lengte van een klasgenoot.

Meet de lengte van de juffrouw of meneer.

Schrijf de gegevens op.

B1 Wat is mangaan?

B2 Hieronder staan verschillende woorden.

Twee woorden horen steeds bij elkaar.

Zoek deze tweetallen en schrijf op waarom ze bij elkaar staan.

Snoep-pillen-rood-mangaan-pijl en boog-wortels-gaatjes-kleding-pistool-gesleten-planten-naakt-make up

B3 Kruis het paar aan dat het meest lijkt op archeoloog-skelet.

timmerman - hamer

journalist - informatie

zakenman - net pak

boer - boerin

B4 De eerste bewoners van Aruba versierden zich met andere dingen dan wij dat nu doen. Schrijf op wat de verschillen zijn.

Versiering van de eerste bewoners.

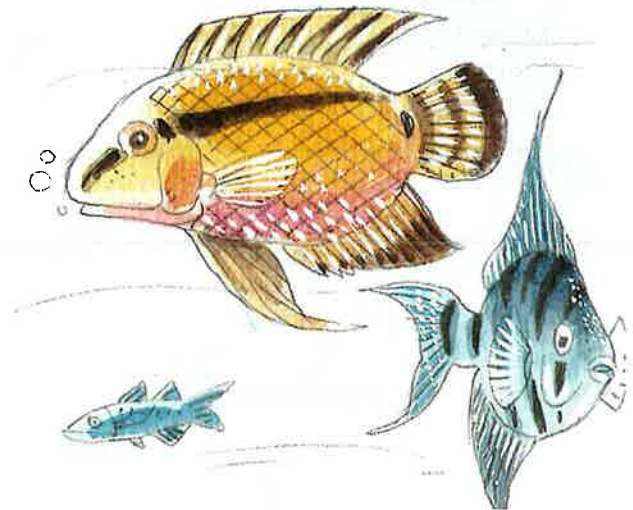
Zo kleden wij ons nu.

5 Op zoek naar water en voedsel

Je weet nu hoe onze eerste eilandbewoners eruit zagen. Ze waren kleine mensen met brede schouders en smalle gezichten. Ze hadden zwarte haren en een lichtbruine huidskleur. Nu ben je zeker nieuwsgierig geworden om te weten hoe ze eigenlijk leefden. Als je goed oplet in dit blok, zul je er veel over leren.

De visvangst

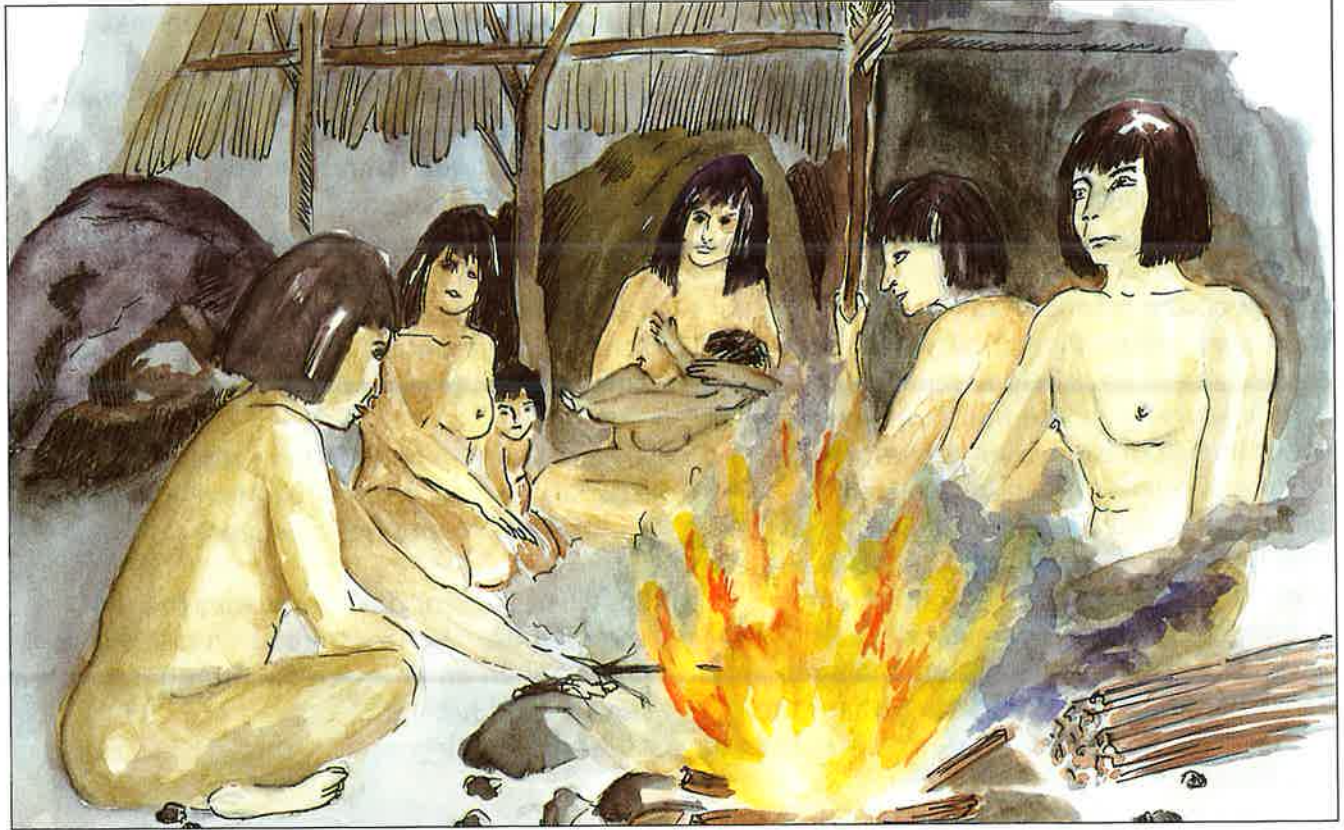
Kijkend naar de zee besloten Samarú en Macaleca dat ze vandaag zouden gaan vissen. Gelukkig waren ze nu bij de plaats waar het tegenwoordig Mangel Halto heet. Want daar tussen de mangrovewortels waren er veel vissen en schelpdieren. Bijna alle vrouwen van hun familie waren het water ingegaan om vissen te vangen. Het water reikte tot aan hun knieën. Samarú ging deze keer met de vrouwen mee. "Pak hem!," gilde Macaleca. Samarú bukte zo snel hij kon maar de vis ontglipte hem. "Stommerd!," schreeuwde Macaleca. "Probeer er dan zelf maar een te vangen als je denkt dat je dat kunt!," brulde Samarú terug. "Aha, ik heb er één!," schreeuwde Macaleca na een poosje. Macaleca greep de spartelende vis bij de nek en beet hem bij de kieuwen. Ondertussen keek ze uit naar een volgende prooi. Samarú keek bewonderend naar zijn zusje, dat met een spartelende vis in haar mond en in beide handen een andere, naar de oever liep. Samarú probeerde een paar keer ook een vis te pakken te krijgen maar dit mislukte steeds. Daarom besloot hij maar naar de oever te lopen.

Bah, op zo'n manier vissen vangen was niets voor hem. Na het eten zou hij Macaleca laten zien hoe je een leguaan moest vangen. Hij zou haar ook laten zien hoe je een leguaan moest villen. Zijn vader had een afgeslagen stuk steen met zand en water gewreven. Hij had het zo lang gewreven totdat het scherp was zodat hij daarmee een leguaan kon opensnijden en villen.

Vissen vangen kon iedereen. Maar een leguaan vangen dat was pas moeilijk! En hij, Samarú zou het bewijzen!

Boos liep Samarú naar zijn vader toe die tevreden naar het knetterend vuur keek. Alle mannen en vrouwen van hun groep zaten samen rond het vuur. Alleen de medicijnman ontbrak. Hij was naar

de westkust van het eiland gegaan om stenen te hakken. Volgens hem was God de Donder boos en zou er spoedig iemand sterven. Samarú wilde er niet eens aan denken. Als het een van de ouderen was zou er feest zijn, maar was het een van de jongeren dan..... Samarú zuchtte diep en ging enkele schelpen zoeken terwijl hij op een houtje zoog. Maar hij proefde bijna niets. De geur van vis was veel sterker.

Hij zag hoe zijn moeder bepaalde bladeren op de vis wreef.

Mmmmm,..... het rook heerlijk.

Samarú gooide het houtje maar weg.

Bah, je kon toch niet op een stukje hout blijven zuigen terwijl er zo'n heerlijke visgeur om je heen was!

Vissen, jagen en voedsel verzamelen

Macaleca en Samarú hadden geleerd hoe ze een vis moesten vangen. Dat was zeer belangrijk voor hen want zij konden niet zoals wij snel naar de winkel gaan om vis te kopen.

Er waren geen winkels. Er waren ook geen vissers, die in hun vissersbootjes hun vis aan wal kwamen verkopen.

Hoe leefden deze eilandbewoners dan?

In blok 3 heb je geleerd dat onze eerste eilandbewoners mensen waren, die in kleine groepjes van 10 tot 15 mensen op het eiland rondtrokken op zoek naar water en voedsel. Deze mensen woonden voor een paar dagen op het strand, bij een rooi, bij een waterplas of in de buurt van een bron.

Maar dan moesten zij weer verder trekken op zoek naar voedsel.

Ze gingen niet op goed geluk een bepaalde richting op. Nee, onze vroegere bewoners wisten veel van de natuur af en wisten precies wat ze moesten doen. Klokkijken konden ze niet en toch wisten ze wel wanneer de zon op zou komen. Kalenders waren er ook niet en toch wisten ze goed in welke tijd van het jaar de schildpadden hun eieren op het strand kwamen leggen.

Waar zochten ze naar hun voedsel?

In of bij de zee

Onze vroegere bewoners gingen op het strand kamperen om schildpadden te vangen en eieren uit te graven. Ze vingden alleen wat ze konden eten.

Bij de zee konden ze allerlei schelpdieren en krabben verzamelen. Ook vis was er in overvloed.

■ 1. Schildpadden die op het strand hun eieren komen leggen.

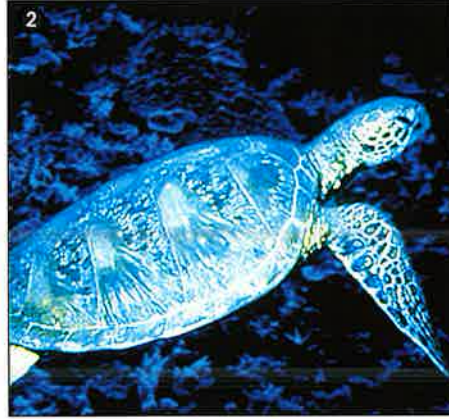
■ 2. De karet en de soepschildpad.

In de mondi

In de mondi jaagden ze met hun pijl en boog op leguanen en konijnen. Grote mieren vonden deze mensen erg lekker en ook de honing van wilde bijen.

Van de planten aten ze de vruchten, zaden en soms zelfs de wortels en de bladeren.

■ 3. Wilde honing lustten ze ook.

Hoe aten de eerste eilandbewoners het vlees en de vis?

Als jullie moeder eten gaat koken, gebruikt ze potten of pannen.

Onze eerste eilandbewoners deden dat niet. Ze kenden geen potten of pannen.

Hun eten werd zo boven het vuur geroosterd. Vuur maken konden ze wel. Met hout of met stenen maakten deze mensen hun vuur.

Wij hoeven alleen maar een lucifertje aan te steken.

Door het einde van een takje heel snel op een stuk hout rond te draaien wordt het heet. Zo kan er een vonkje overspringen op dor gras. Na veel blazen komen de eerste vlammetjes. Je kunt ook twee stenen tegen elkaar slaan; dan ontstaan er ook vonkjes.

De eerste eilandbewoners waren rondtrekkende jagers en voedselverzamelaars. Ze bleven voor een paar dagen op een bepaalde plek om voedsel te zoeken. Ze deden daarom niet aan landbouw. Dit voedsel was net genoeg voor die paar dagen, zodoende bleef er niets over om te bewaren. Ze hadden geen behoefte om hun voedsel in potten te bewaren.

Omdat ze nog geen potten van klei maakten noemen we de tijd waarin deze mensen leefden:

de pre-ceramische periode

Het woordje “pre” betekent: voor.

Het woord “ceramisch” betekent: aardewerk.

Dit zijn dingen gemaakt van klei.
En het woord "periode" betekent: tijdvak
(= een bepaalde tijd in de geschiedenis).

PRE = voor
CERAMISCHE = aardewerk
PERIODE = tijdvak

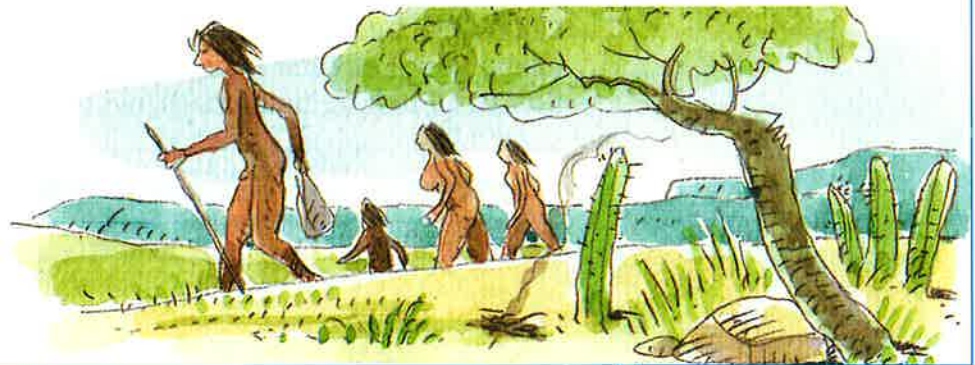
Dat betekent dus dat de pre-ceramische periode de tijd was waarin de mensen geen potten van aardewerk maakten.

Pre-ceramische periode = de tijd waarin de mensen geen potten van aardewerk maakten.

Deze periode begon ongeveer 2000 jaar voor Christus, toen de eerste mensen naar Aruba kwamen.

Van deze periode in de geschiedenis van Aruba weten we niet zoveel. Er is weinig bewaard gebleven en we hebben geen geschreven teksten gevonden.

Maar de archeologen hebben op verschillende plaatsen op Aruba gegraven. Zo zijn wij toch nog iets te weten gekomen over deze periode en over de pre-ceramische mensen. Als er op een plek geen voedsel meer te vinden was, gingen ze weer op pad. Alleen hun belangrijkste spullen namen ze dan met zich mee.

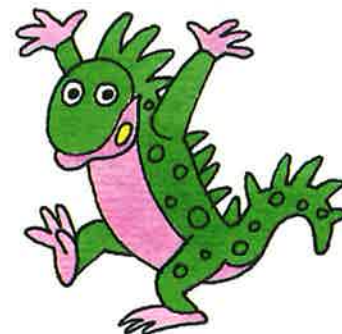

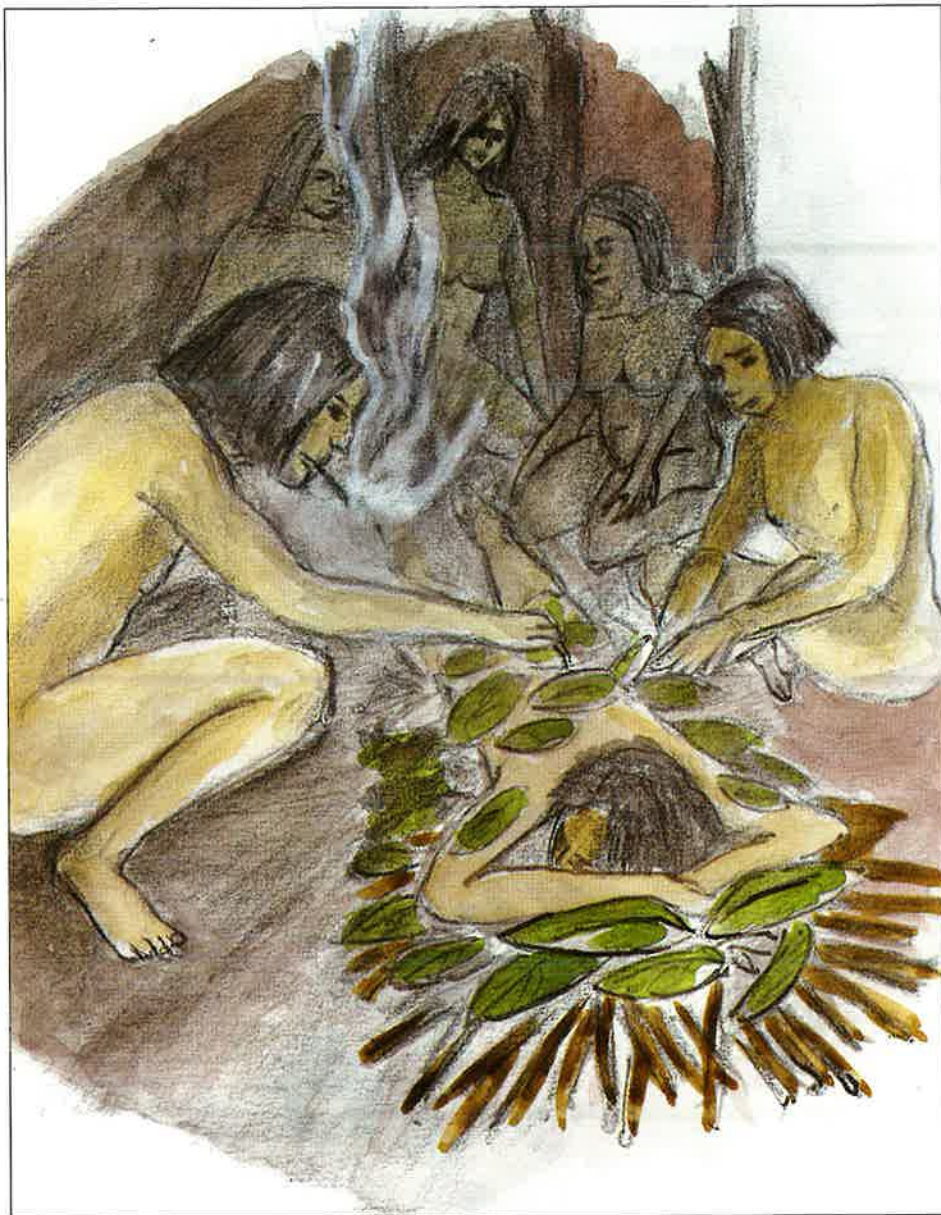
Vragen en opdrachten

- A1 Opdracht 1 staat op kopieerblad 5.1.
Probeer de antwoorden te vinden. Je
kunt het met een ander kind uit de klas
samen doen.
- A2 In ons voedselpakket treffen we vlees en
vleeswaren aan.
Laat het verschil zien tussen de vlees-
soorten die wij nu eten en de vlees-
soorten die de eerste bewoners van
Aruba vroeger gebruikten.
- A3 Verse vis was er vroeger in overvloed.
Bijvoorbeeld: .....
Noem ook een paar voorbeelden van
schaaldieren en andere zeedieren.
- A4 Alles wat de mensen aten was vers, ook
hun groente en fruit, dat ze in het wild
zochten en verzamelden.
Schrijf op welk fruit en welke groenten
ze aten.
- A5 Noem 5 Arubaanse planten, die we als
medicijn gebruiken.
- A6 De pre-ceramische periode is de tijd,
waarin .....
- A7 Ongeveer ..... jaar geleden werd ons
eiland voor het eerst bewoond.
Kun je dit ook op de tijdbalk invullen?
- ?   0   NU
- Neem de tijdbalk over in je schrift.

- B1 Noem zoveel mogelijk manieren waarop
mensen vroeger aan hun voedsel
kwamen.
- B2 Welke overeenkomsten hebben de
volgende twee woorden?
-archeoloog   -schep
-visser   -draad
-jager   -slingersteen
-vrouw   -handen
- B3 Hieronder staan steeds twee woorden
naast elkaar. Schrijf op wat de woorden
met elkaar gemeen hebben. Waarom
zouden ze naast elkaar zijn
opgeschreven?
- medicijnman   -dokter
: .....
-rood mangaansteen   -make up
: .....
-tijdbalk   -stamboom
: .....
- B4 Noem een woord dat hetzelfde betekent
als periode.
- B5 Kies uit de volgende rij woorden steeds
een woord om op de lege plaatsen in
het schema hiernaast in te vullen. Je
houdt drie woorden over, die bij elkaar
horen.
opgravingen - volgorde - periode -
geschiedenis - tijdvak - familieleden
korte periode - geen aardewerk

medicijnman	planten	genezen
stamboom	geboortedagen	.....
.....	gebeurtenissen	verleden
tijdbalk	jaartallen	.....
rondtrekkende mensen	.....	andere plaats
archeoloog	.....	onderzoek

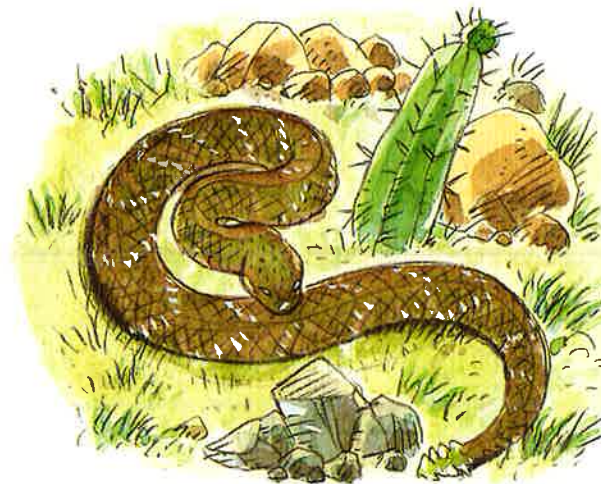

6 De pre-ceramische begrafenis

In blok 5 hebben jullie geleerd hoe onze vroegere eilandbewoners aan vis kwamen. Dat ging héél anders dan nu. De mannen, de vrouwen én de kinderen hadden ieder hun eigen taak. Samarú genoot altijd heel erg van geroosterde vis.

Maar net zoals nu zijn er vrolijke tijden, maar ook verdrietige tijden. Zo ook toen. Luister maar ....

Een triest afscheid

Capuma lag op een mat van takken en droge bladeren. Op die manier lag hij al drie zonsopgangen.

Samarú hield hem gezelschap, want Capuma was zijn beste vriend.

Plotseling zag Samarú de medicijnman, met een arm vol kalkstenen, uit de mondi komen. Zodra de medicijnman hoorde dat Capuma erg ziek was, legde hij de kalkstenen op een hoopje en snelde terug naar de mondi.

Eindelijk, daar was de medicijnman weer, met een hand vol bladeren van verschillende planten. Wat ging hij daar nu mee doen? Hij bedekte het hele lichaam van Capuma met grote bladeren van de watapanaboom. Terwijl hij hiermee bezig was, zong hij een klaaglied. Zo nu en dan hield hij op met zingen om aan een droog opgerold blad te zuigen. Hier kwam een sliertje rook uit. Daarna blies hij een grote wolk op Capuma. Bah, het stonk vreselijk. Samarú schoof een beetje verder van Capuma weg.

“Pahú, pahú, pahúúú hauwmanná, hauwmannáá pahúúú.”

Capuma verroerde zich niet.

Enkele vrouwen uit de familie kwamen in een kring om Capuma heen zitten. De vrouwen

begonnen ook te zingen, maar Capuma bewoog niet.

De medicijnman had het blad helemaal opgerookt. Hij spuugde nu op de wond waar de cascabel Capuma had gebeten en ging verder met zingen.

De vrouwen waren nu opgestaan. Met hun armen naar de hemel opgeheven maakten ze korte pasjes, terwijl ze hun hoofd eerst naar links dan naar rechts bewogen. Ze kronkelden hun lichamen als slangen en ze bewogen op het ritme van hun eigen gezang.

“Pahú, pahú, pahúúú hauwmanná, hauwmannáá pahúúú.”

Maar Capuma verroerde zich nog steeds niet. Met een bruuske handbeweging stopte de medicijnman het gezang van de vrouwen. Verschrikt keek iedereen naar hem: hij liet zich op de grond vallen en met kronkelende bewegingen bootste hij een slang na, totdat hij dicht bij Capuma was. Snel pakte hij Capuma's arm en begon hevig aan de wond te zuigen. Hij bleef enkele minuten aan de wond zuigen en spuugde dan op de grond. Er parelden grote zweetdruppels op zijn voorhoofd. De kleurstof op zijn gezicht begon langzaam naar zijn hals te druipen. Hij ging verder met zuigen en spugen, zuigen en spugen, zuigen en ....

Plotseling gaf de medicijnman een afgrijselijke gil .... Capuma was dood!

De hele morgen was hoofdman Camuco bezig geweest het grafveld te meten. Tien passen links en dan weer vijf passen rechts. Vanuit zijn eigen toekomstige graf liep hij naar bepaalde richtingen.

Ziezó, hij had het voor elkaar; hij had de plaats voor het graf van Capuma bepaald en daarna uitgegraven.

De stoet kwam langzaam aanlopen. Voorop liep de medicijnman met in zijn mond een opgerold blad. Zo nu en dan blies hij rook uit en prevelde woordjes die niemand goed verstond.

Achter hem liep Samarú. Hij hield één van de kleine kalkstenen, die de medicijnman had uitgehakt, in zijn handen vast.

De moeder van Capuma had bepaalde bladeren en bloemen op het dode lichaam gewreven.

Ook had ze het lichaam, met opgetrokken knieën, in een kleine mat van boombast gewikkeld.

In dezelfde houding had hij ook in haar buik gelegen voordat hij geboren werd.

Capuma's slapen waren met een roodbruine kleurstof besmeerd.

Het lijkje werd door twee mannen gedragen

terwijl de anderen achter hen aanliepen. Samarú liet zijn tranen de vrije loop. Capuma was zijn beste vriend geweest; ze waren altijd onafscheidelijk geweest. Samen hadden ze veel avonturen beleefd .... Samarú herinnerde zich bijvoorbeeld nog toen ze een keer de andere kant van het eiland waren gaan verkennen. De zee sloeg daar ruw tegen de rotsen en Samarú was op een rotssteen uitgleden en in die woeste zee gevallen. Gelukkig was Capuma meteen op een grote rots gesprongen en had hem opgewacht. Op het moment dat hij langs de rots werd gesleurd, had Capuma hem bij zijn haren gegrepen en hem op 't droge gehesen.

En nu .... nu was Capuma dood.

Bij het graf aangekomen, werd het lijk van Capuma in de kuil neergelaten. Daarna werd, onder het gezang van de medicijnman, alles met aarde bedekt. De moeder van Capuma was bij het graf neergeknield en versierde het graf

met de kalkstenen die Samarú mee had helpen dragen.

De zon was achter de wolken gaan schuilen.
De wolken op hun beurt lieten kleine druppels op het graf én op de mensen vallen.
Niemand vond het erg dat ze nat werden.
Immers, hun hart was ook nat van verdriet.

Een graf vol informatie

■ 1. Een graf met 1 platte kalksteen en 4 staande kalkstenen.

Capuma was dood. Samarú was verdrietig omdat Capuma zijn beste vriend was geweest.

Maar voordat Capuma begraven kon worden, moest de Datihao precies uit gaan meten waar Capuma's graf moest komen. Zo kreeg ieder familielid zijn eigen plaats op het grafveld. Dat werd bij elke begrafenis weer gedaan.

Het grafveld was een groot vlak terrein met groepjes grote en kleine kalkstenen.

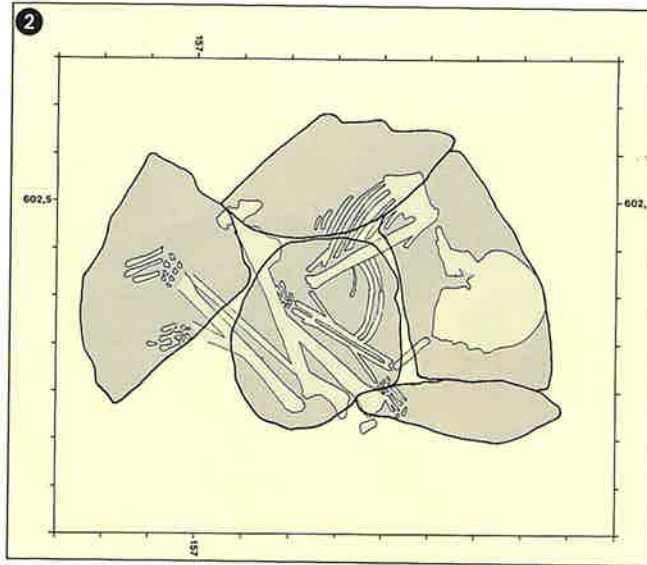
Het meeste dat men over deze pre-ceramische Arubanen te weten is gekomen, was door onderzoek van twee grafvelden. Archeologen hebben enkele graven opengegraven en onderzocht; hierdoor zijn ze veel te weten gekomen.

De begraafplaatsen zijn niet zoals wij die nu kennen met soms een mooi kruis of beeld. Het grafveld was een groot vlak terrein. Bij Malmok werd zo'n grafveld gevonden; op het terrein staken punten van stenen uit de grond. De stenen punten waren in groepen over het terrein verspreid.

Voor de archeologen was dit natuurlijk een teken, dat er hieronder iets was. Bij het afgraven van de aardlagen ontdekten ze dat deze puntjes groepen van kalkstenen waren. Onder zo'n groep stenen vonden ze een skelet.

Het skelet dat door de archeologen is gevonden, lag in een gebogen houding. Het hoofd werd door één hand ondersteund. Zo ontdekten de archeologen dat deze groepering van kalkstenen vroeger blijkbaar een grafaanduiding was!

Onderzoekers hebben in Malmok 65 skeletten

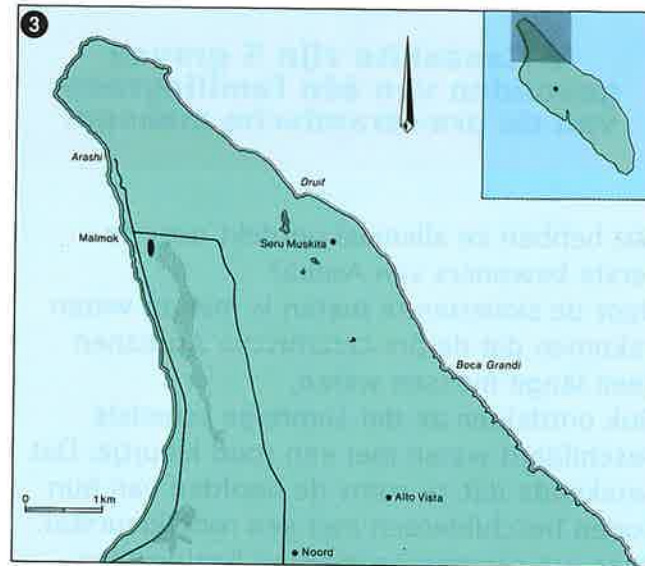

■ 2. Een tekening van de grafstenen en daaronder kun je het skelet zien.

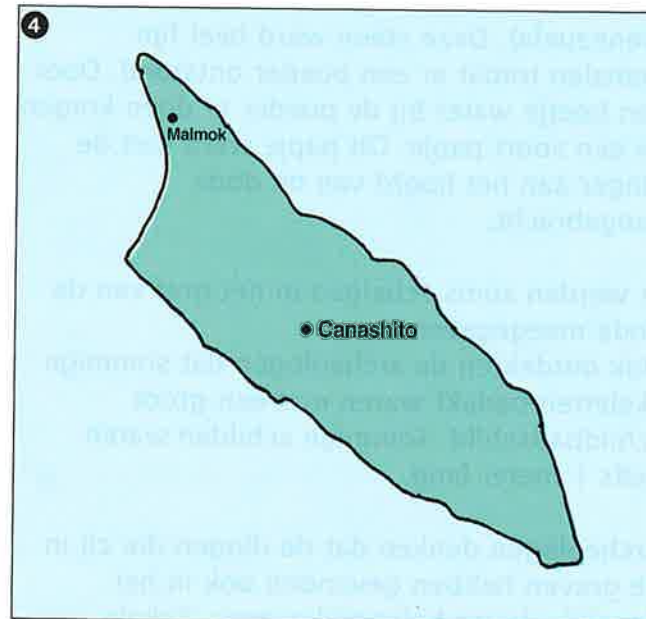
gevonden. De onderzoekers denken dat de skeletten 2000 jaar oud zijn. Deze geraamtes waren verdeeld over 10 families.

In Malmok is een groot grafveld gevonden van 10 families van de pre-ceramische Arubanen.

In Canashito hebben de archeologen ook een begraafplaats gevonden van de pre-ceramische mensen, maar deze was kleiner en iets ouder. Hier hebben ze één familie-groep van 5 volwassenen gevonden.

■ 3. In Malmok was een groot grafveld.

■ 4. In Canashito hebben de archeologen ook een begraafplaats gevonden.

In Canashito zijn 5 graven gevonden van één familiegroep van de pre-ceramische mensen.

Wat hebben ze allemaal ontdekt over de eerste bewoners van Aruba?

Door de skeletten te meten is men te weten gekomen dat de pre-ceramische Arubanen geen lange mensen waren.

Ook ontdekten ze dat sommige schedels beschilderd waren met een rood kleurtje. Dat betekende dat ze soms de hoofden van hun doden beschilderden met een rode kleurstof. Deze pre-ceramische mensen haalden een rode steensoort, mangaan, uit het continent (Venezuela). Deze steen werd heel fijn gemalen totdat er een poeder ontstond. Door een beetje water bij de poeder te doen kregen ze een soort papje. Dit papje werd met de vinger aan het hoofd van de dode aangebracht.

Er werden soms schelpen in het graf van de dode meegegeven.

Ook ontdekten de archeologen dat sommige skeletten bedekt waren met een groot schildpadschild. Sommige schilden waren zelfs 1 meter lang.

Archeologen denken dat de dingen die zij in de graven hebben gevonden ook in het dagelijks leven belangrijk waren. Enkele

■ 5. De resten van het schild van een zeeschildpad, gevonden op een graf.

dingen zijn bijvoorbeeld schelpen, schildpadschilden en rode verf.

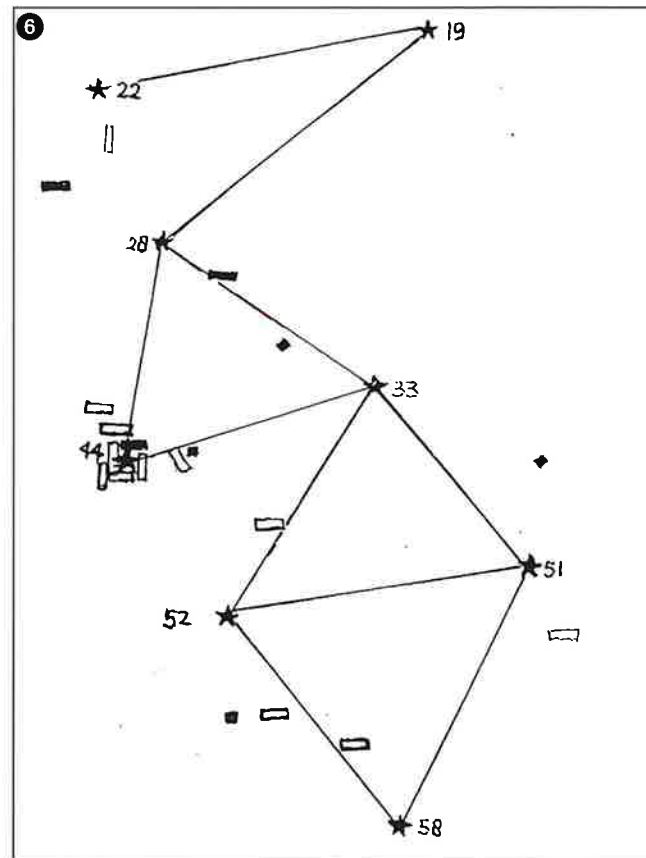
Een man die ouder dan 25 jaar was, had een belangrijke plaats in het grafveld. Hij was een soort familiehoofd. Deze belangrijke mannen waren op vaste afstanden van elkaar begraven.

Waar het graf van elke belangrijke persoon moest komen, was van tevoren door de hoofdman bepaald en uitgemeten.

Mannen die ouder dan 25 jaar waren, kregen een van tevoren bepaalde belangrijke plaats op het grafveld.

De graven van de belangrijke mannen lagen op vaste afstanden van elkaar. Drie van deze graven vormden telkens een driehoek. De andere familieleden zoals de vrouwen, de jongere mannen en de kinderen werden om hen heen begraven. Er was dus geen sprake van dat de doden zomaar op een plek in de grond werden gestopt.

Tegenwoordig zetten sommige mensen een grafsteen of een kruis op een plek waar iemand ligt begraven. Op de grafsteen zetten ze dan de naam en leeftijd van de overledene. Zo weten andere mensen ook wie daar ligt begraven.

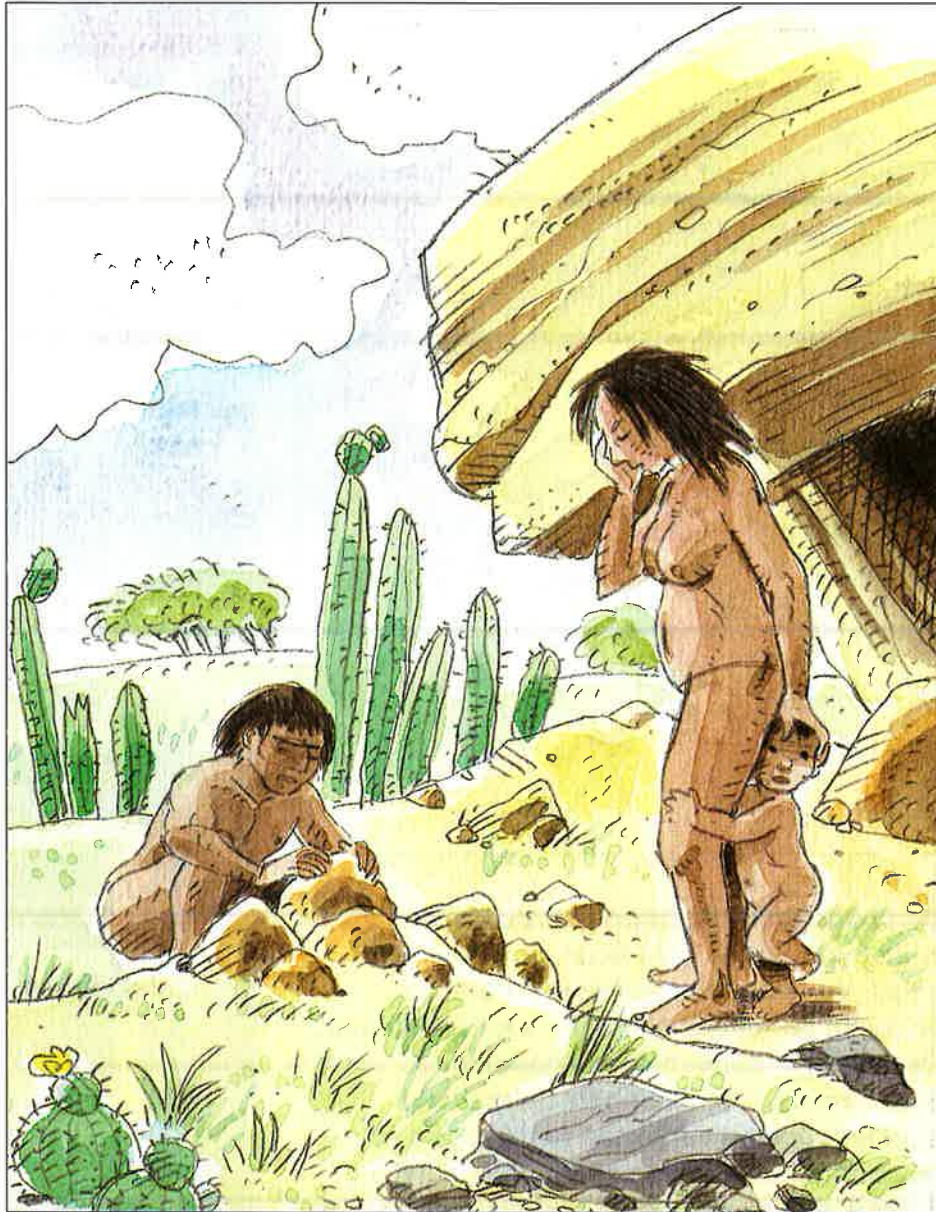

■ 6. Een tekening met daarin aangegeven hoe de mensen in het grafveld lagen.

- ★ belangrijke persoon
- onbelangrijke man
- Vrouw
- Kind

De pre-ceramische bewoners plaatsten kalkstenen op de plek waar iemand werd begraven. Mannen kregen grote stenen, vrouwen en kinderen kregen kleinere stenen. De pre-ceramische mensen hadden dus vaste begrafenisregels. Maar ook tijdens hun dagelijks leven hadden ze vaste regels en gewoonten. Het waren geen "wilden", die zomaar wat deden of die niet wisten, waar ze

de volgende dag hun voedsel zouden gaan halen.

Nee, het waren mensen die heel erg goed wisten waar en wanneer ze op het eiland water en voedsel konden vinden.

Ze wisten bijvoorbeeld heel goed in welke tijd de schildpadden kwamen of hoe je eenvoudig en snel een dak van bladeren en takken tegen slecht weer kon maken. Ook van stenen,

■ 7. Een archeoloog die met een kwastje een skelet schoonmaakt.

planten en dieren wisten deze mensen een heleboel.

Door het werk van de archeologen zijn we veel te weten gekomen over de mensen die vroeger op Aruba hebben geleefd. Maar elke dag weer kan het gebeuren dat we meer te weten komen over ons verleden. Het kan zelfs gebeuren, dat ook jij ooit iets ontdekt!

Als jij ooit iets ontdekt, moet je dat altijd aan het Archeologisch Museum van Aruba doorgeven. Want zo help jij mee om de geschiedenis van Aruba te behouden.

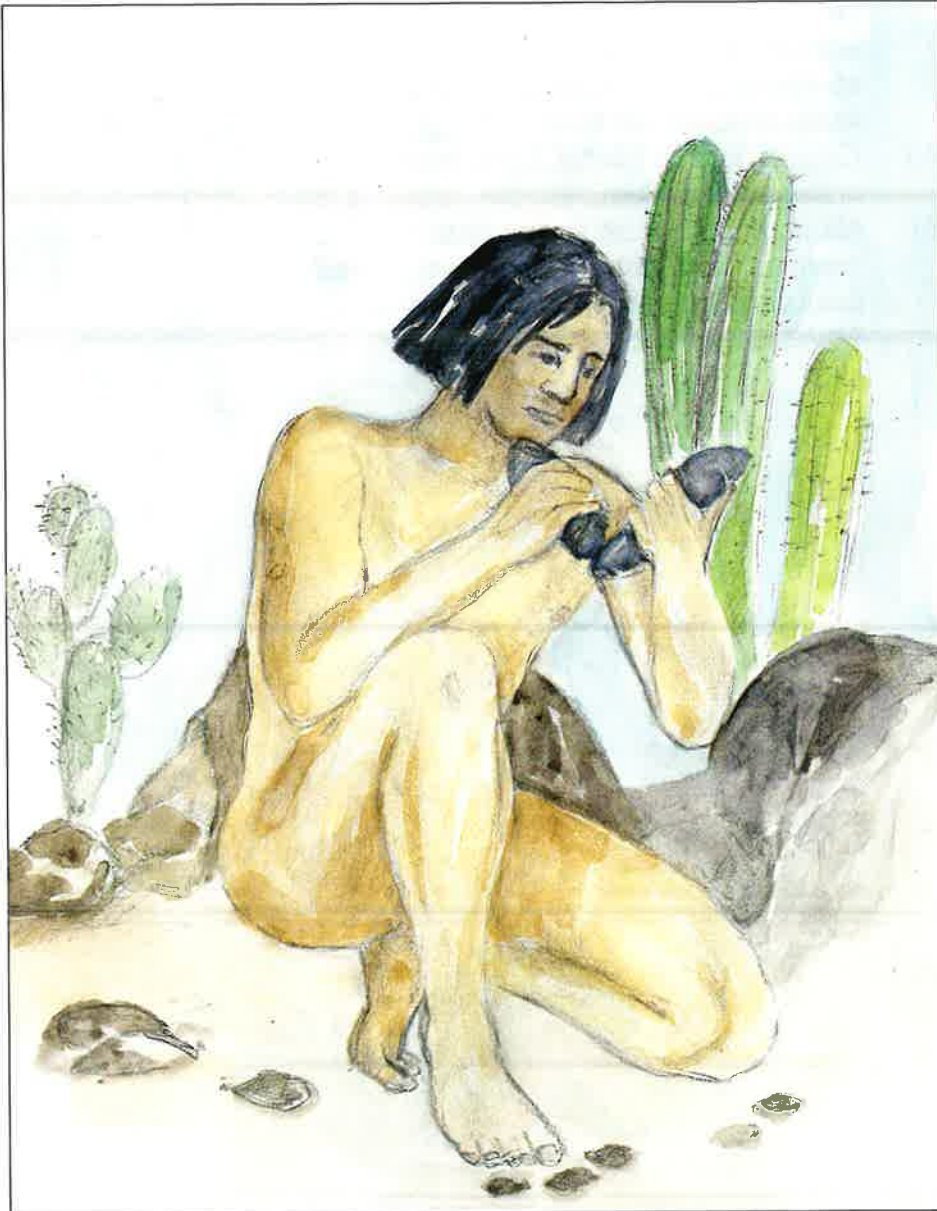
VRAGEN EN OPDRACHTEN

- A1 In dit blok heb je geleerd dat de pre-ceramische mensen zich bij hun begrafenisceremonies altijd aan vaste regels hielden. Wij hebben nog steeds vaste regels bij onze begrafeningen. Ook zijn er bepaalde gewoonten waar sommigen van ons zich voor, tijdens en na een begrafenis aan houden.
- Knip een begrafenisadvertentie uit een krant.
  - Wat weet jij over wat er voor, tijdens en na een begrafenis gebeurt? Schrijf dat allemaal op. Je kunt het ook je ouders vragen.
- A2 Archeologen denken dat die dingen die zij in de graven van de pre-ceramische mensen gevonden hebben, ook tijdens

het leven belangrijk waren voor hen. Weet jij nog wat ze hebben gevonden en waarvoor deze dingen in het dagelijks leven gebruikt werden?

- A3 Gebruik kopieerblad 6.1 om deze opdracht te maken.
- B1 Als je de puzzel op kopieerblad 6.2 helemaal kunt invullen dan weet je veel over de pre-ceramische mensen van Aruba.

7 Welke werktuigen werden er toen gemaakt?

In blok 6 hebben we gesproken over een heel belangrijke ceremonie: de begrafenis.

Jullie hebben daardoor gemerkt, dat de pre-ceramische mensen hele andere regels hadden dan wij nu. Toch zijn er een paar overeenkomsten tussen de eerste bewoners van Aruba en ons. Sommigen van ons geloven bijvoorbeeld in een ander leven na de dood. De pre-ceramische mensen geloofden waarschijnlijk ook in een hiernamaals. Hoewel ze dat anders uitten dan wij nu.

Zij gaven hun doden geschenken, zoals schelpen, bloemen of een schildpadschild mee in hun graf.

Hadden ze ook nog andere gewoonten? En zouden ze misschien ook speciale gewoonten hebben gehad die ze aan hun kinderen overdroegen?

Als je benieuwd bent geworden door deze vragen, moet je zeker goed opletten in dit blok..

Een nieuwe vriend voor Samarú

Nijdig sloeg Samarú de ene steen tegen de andere. In gedachten hoorde hij nog steeds het gezang van de vrouwen: “Pahú, pahú, pahúúú, hauwmanáá pahúúú ...”

Bah! Waarom moest Capuma doodgaan? Samarú keek boos naar de twee stenen. Plets, plets, plets! Stukjes steen vlogen van één van de stenen af.

Samarú hield die ene steen wat omhoog. Deze moest een bijl worden maar het lukte hem deze keer niet zo goed. Hij moest steeds aan Capuma denken. Waarom had Capuma hem verlaten? Waarom was Capuma er niet meer? Ze waren toch vrienden...? “Gemeen! Capuma was gemeen!” dacht Samarú. Plets, plets, plets! Meer stukjes steen vlogen in het rond.

Samarú stopte even om te zien hoe zijn bijl geworden was. Nee, deze leek nergens op. Met een zwaai gooide Samarú de steen weg. Hij zou maar naar zijn vader gaan. Samarú's vader en de andere mannen uit hun groep waren bij Coashiati bezig werktuigen uit stenen te slaan. Samarú bekeek de schraper die zijn vader in zijn hand had. Zo eentje wilde hij ook best hebben.

“Samarú, houd dit even vast.” Samarú keek snel om; die stem leek op die van Capuma. Nee, maar dat kon toch niet; Capuma was toch dood? Hoorde hij dan spoken? Of was het toch ...

Nee, het was Tapoka, een verre neef die een paar volle manen terug uit het vasteland was overgekomen naar dit eiland. Hij was met zijn hele familie gekomen.

Tapoka had drie vuistbijlen in zijn handen en gaf één aan Samarú.

“Kom, laten we nog een paar uitzoeken,” zei Tapoka en hij wees naar de grond.

Toen pas bemerkte Samarú dat Tapoka een bergje stenen bij zijn voeten had verzameld. Tapoka vertelde, dat hij ze allemaal in zijn eentje uit een rots had geslagen. Langzaam kroop een glans van bewondering in de ogen van Samarú. “Wat is Tapoka toch goed, zeg!”, dacht Samarú.

Tapoka was intussen verdergegaan met het verzamelen van de beste stukken steen. Er waren er een paar bij, die scherp leken. Samarú koos er een paar uit. Deze zouden ze gaan gebruiken.

Het was intussen wat donker geworden. Alle mannen begonnen in de richting van de ondergaande zon te lopen.

Niet ver van waar ze bezig waren stenen te slaan, hadden de vrouwen een vuurtje gemaakt. Samarú keek naar zijn vader, die bezig was stukken cactus te hakken. Zijn vader had een mooie bijl in zijn handen.

Werktuigen van steen

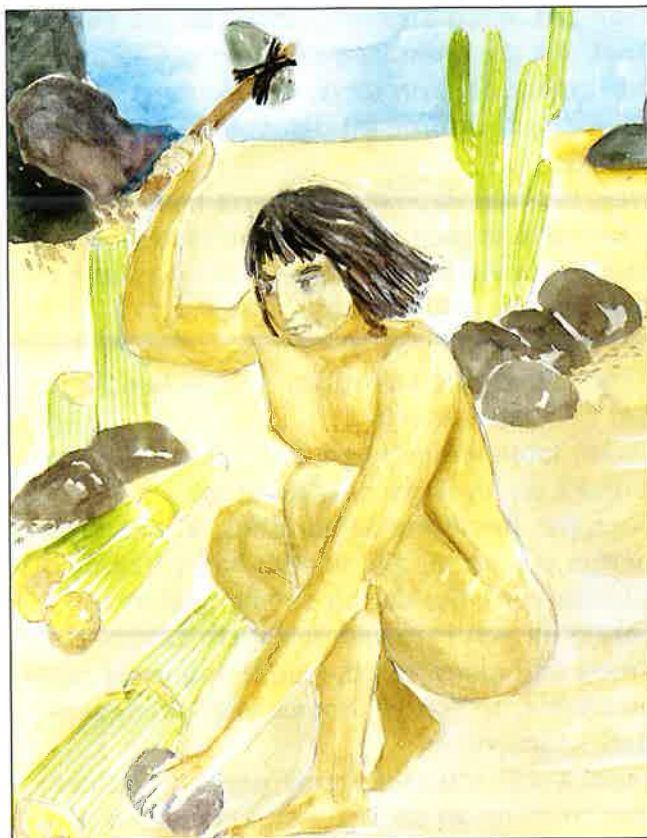
We weten dat de pre-ceramische mensen voedselverzamelaars, jagers en vissers waren. Om hun buit te kunnen snijden en villen, gebruikten ze geen messen maar stenen werktuigen. Deze werktuigen maakten ze zelf.

Hoe maakten ze hun stenen werktuigen? Ze gingen op zoek naar brokken steen, die ze makkelijk konden bewerken. Zo'n brok steen noemen we een kernstuk.

Een brok onbewerkte steen noemen we een kernstuk.

Van deze kernstuk sloegen ze met een andere steen stukjes af. De stukjes die ze eraf sloegen, noemen we afslagen.

Een afslag is een stuk steen dat van een brok steen is afgeslagen.

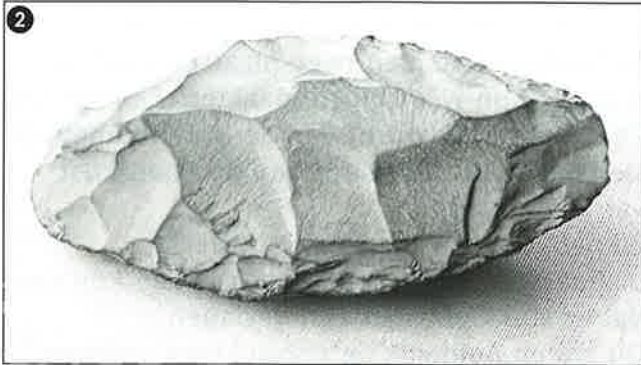

■ 1. Stenen werktuigen die de pre-ceramische mensen zelf maakten.

Samarú wist dat hij die bijl niet mocht lenen. Die was nog van zijn overgrootvader geweest.

Doordat het werktuig vaak werd gebruikt, had het een mooie scherpe rand gekregen en je kon zó je vingers er omheen sluiten. Samarú wist, dat als zijn vader doodging, die bijl voor hem zou zijn; want als zijn vader dood was, zou hij hem opvolgen. Dan zou Samarú het hoofd van zijn familie worden.

Sommige afslagen konden niet gebruikt worden, omdat ze niet de juiste vorm hadden. Dit waren de onbruikbare afslagen. De bruikbare afslagen en de kernstukken werden tot werktuigen verwerkt. De kernstukken werden bewerkt tot hamers of bijlen. En van de bruikbare afslagen werden kleine mesjes gemaakt.

■ 2. Kernstuk van diabaas, gevonden te Coashiati.

Van welke steensoorten maakten ze hun werktuigen?

Hun stenen werktuigen maakten ze van diabaas en dioriet.

Diabaas is een blauwgrijze steensoort. Deze steensoort was geschikt om messen en bijlen van te maken. De randen van de stenen konden vlijmscherp worden gemaakt. De pre-ceramische mensen wisten dit heel goed. Ze maakten geen messen van dioriet maar andere werktuigen, die een meer ronde vorm

hadden. Een voorbeeld hiervan is de hamer. Vaak gebeurde het dat een werktuig kapot ging. De mensen waren zo ervaren in het maken van stenen werktuigen, dat deze weer snel werden gemaakt.

■ 3. Diabaas te Coashiati.

Diabaas en dioriet gebruikten de pre-ceramische mensen om werktuigen te maken.

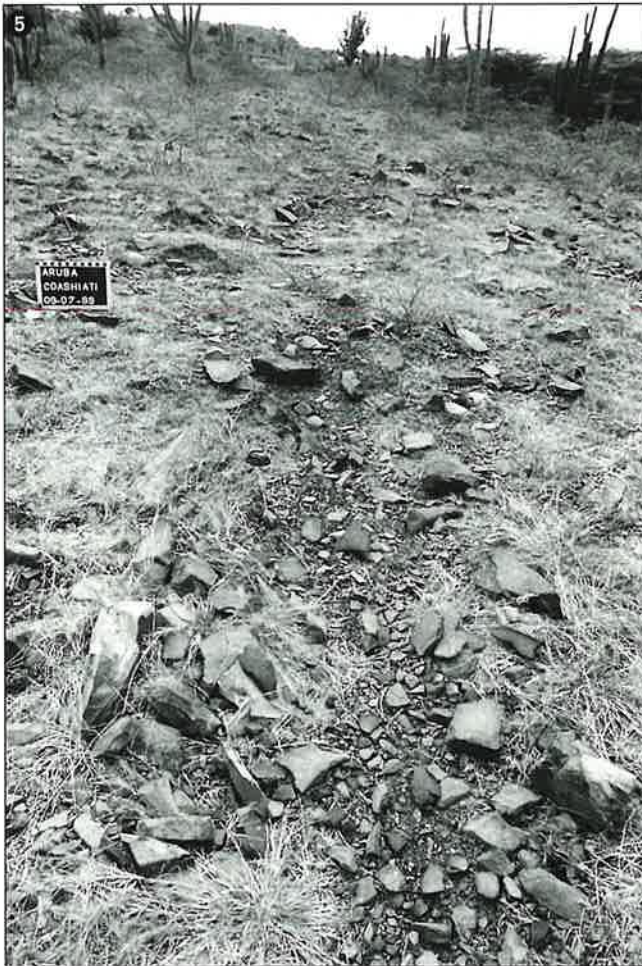
■ 4. Dioriet te Casibari.

De pre-ceramische mensen maakten verschillende stenen werktuigen die ze op verschillende manieren gebruikten. Ze gebruikten de stenen werktuigen om bijvoorbeeld de volgende dingen te doen. De stenen mesjes voor het ontschubben of snijden van vissen. Mesjes van steen om het vlees van schaaldieren zoals kreeften en langoesten eruit te peuteren. De vuistbijlen om een gat in een schelpdier, zoals de calco te slaan.

De stenen schrapers voor het villen van dieren waarbij ze de huid of de vacht eraf stroopten. Om het minste vlees te verliezen moesten deze schrapers heel scherp zijn. De handbijlen werden gebruikt om cactussen of om droge takken te kappen voor als ze een vuurtje wilden maken. De stenen hamers om iets ergens in te slaan.

Waar maakten ze hun werktuigen? De archeologen hebben twee plaatsen ontdekt waar ze hun werktuigen maakten. Een ligt bij Coashiati, in de buurt van de Jamanotaheuveld. De tweede bij Dos Playa aan de noordkust van het eiland.

Ze hebben daar duizenden bewerkte diabaasstenen gevonden waar je aan kon zien dat er stukken vanaf zijn geslagen. Dit waren duidelijk de onbruikbare stukken, want alleen de beste stukken hebben de pre-ceramische mensen meegenomen. De mislukte stukken zijn hier achtergelaten. Ook in Canashito hebben de archeologen werktuigen gevonden, maar deze waren jammer genoeg bijna allemaal gebroken. De archeologen denken dat deze twee plaatsen werkterreinen waren, waar de pre-ceramische mensen kwamen om bepaalde stenen tot werktuigen te bewerken.

■ 5. Zo zag het werkterrein van Coashiati eruit.

Misschien vind je het interessant om te weten dat Coashiati en Dos Playa de enige werkplaatsen zijn voor de kust van

Venezuela, waar kernstukken en stenen afslagen zijn gevonden. Het maken van deze stenen werktuigen gebeurde altijd op dezelfde manier. Omdat ze in hun dagelijks leven vaak een werktuig nodig hadden en omdat dit makkelijk kapot ging, werden er vaak werktuigen gemaakt. Als je gewend bent om iets vaak op dezelfde manier te doen, wordt het op den duur een gewoonte.

Welke gewoonten heb jij?

Onze eerste eilandbewoners hadden speciale gewoonten die ze overdroegen aan hun kinderen. Deze kinderen droegen deze speciale gewoonten weer over aan hun kinderen.

Als mensen speciale gewoonten steeds overdragen aan anderen, zeggen we dat dit een traditie is geworden.

Het leren uithakken van stenen werktuigen was een traditie bij de pre-ceramische mensen, want de ouders leerden het aan hun kinderen, en die leerden het weer aan hún kinderen.

Een traditie is een speciale gewoonte die ouders steeds opnieuw aan hun kinderen overdragen.

Een gewoonte is iets wat je vaak en altijd op dezelfde manier doet.

De pre-ceramische periode duurde van ± 2000 v. Chr. tot ± 1000 n. Chr.

Een paar andere voorbeelden van tradities uit de pre-ceramische periode wordt hieronder genoemd.

De manier waarop de begrafenisceremonies werden gehouden. En het houden van plechtige bijeenkomsten om regen af te smeken.

Wat we nu weten over de pre-ceramische periode komt door de vele opgravingen en studies van de archeologen. Dit is een heel erg moeilijk karwei, zeker als je weet dat de vroegere bewoners niets hebben opgeschreven over waar ze vroeger leefden en hoe ze leefden.

Veel later waren er wel mensen die geschreven informatie hebben achtergelaten. Die tijd, waarvan we geschreven berichten hebben, noemen we geschiedenis of historie. De tijd zonder geschreven informatie noemen we voorgeschiedenis. Een ander woord voor voorgeschiedenis is prehistorie. We gaan samen uitzoeken wat dit woord betekent. Het woord "pre" ken je al. "Pre" betekent voor. Het woord "historie" is een ander woord voor geschiedenis. Prehistorie betekent dus voorgeschiedenis. Dat is de tijd in de geschiedenis, waarvan wij geen geschreven informatie hebben.

De prehistorie is die tijd in de geschiedenis waarvan wij geen geschreven informatie hebben.

Zoals je weet begint de pre-ceramische periode ongeveer 2000 jaar v. Chr.

In het volgende deel over de geschiedenis van Aruba leer je dat deze periode zal duren tot ongeveer 1000 n. Chr.

VRAGEN EN OPDRACHTEN

- A1 a. Verzamel uit je woonomgeving of uit de mondi verschillende steentjes, die je mooi vindt. Zorg dat je de drie steensoorten die voor de pre-ceramische mensen erg belangrijk waren zeker ook meeneemt. Welke stenen waren dat?
b. Schrijf op waar je deze drie steensoorten op Aruba kunt vinden.
c. Weet je nog waarvoor de pre-ceramische mensen de drie steensoorten gebruikten?
- A2 a. Van welke soorten steen maakten de eerste eilandbewoners hun werktuigen?
b. Waarom maakten de pre-ceramische mensen hun messen en bijlen van diabaas?
c. Kun je vier werktuigen opschrijven die ze van steen maakten?
- A3 Ken je nog andere steensoorten die op Aruba voorkomen?
- A4 a. Van welk materiaal zijn onze werktuigen en gereedschappen nu gemaakt?
b. Tegenwoordig gebruiken wij onze spierkracht niet zo veel meer. Probeer uit te leggen waardoor dat komt.
c. Noem een aantal werktuigen van tegenwoordig.

A5 Tradities worden steeds weer overgedragen van ouders op kinderen. Dat betekent dat een traditie steeds aan een volgende generatie wordt overgedragen. Zoek in je stamboom (blok 1) op, wie bij welke generatie hoort. Je kunt kiezen uit: - eerste generatie - tweede generatie - derde generatie.

Vul maar in op de juiste plaats:

Vader en moeder horen bij de ..... generatie.

Opa en oma horen bij de ..... generatie.

Ik hoor bij de ..... generatie.

A6 De vroegere eilandbewoners hadden de traditie om op een bepaalde tijd in het jaar op schildpaddenjacht te gaan. Maar ook de latere bewoners van Aruba hadden en hebben bepaalde speciale gewoonten die ze steeds weer over hebben gedragen aan de volgende generaties.

Hier volgen een paar van onze gewoonten en tradities:

- Een feest eindigde bijna in een vechtpartij.

- Het vieren van carnaval.

- Het erf schoonhouden en bijharken.

- Op 24 juni (fiesta di San Juan), de dans houden van "dera gay".

- Op feestdagen schapenvleessoep eten met boyo, een soort kruidentaart.

- Het nieuwe jaar vol zegen inleiden met de "dandé".

- Een serenade brengen.
- Het eten van vis op aswoensdag en op vrijdag tijdens de vastentijd.
- "Laba man" na een begrafenis.

A7 Op kopieerblad 7.1 zie je 9 afbeelden. Probeer nu uit te zoeken om welke tradities het gaat en schrijf dan de traditie erbij.

B1 a. Noem een ander woord voor voorgeschiedenis.....

b. Geef een ander woord voor 100 jaar.....

c. Geef het tegenovergestelde voor het woord NU.

B2 Hieronder staan steeds twee woorden naast elkaar. Schrijf op wat ze te maken hebben met elkaar.

-steen : -mes

-jager : -slager

-kalksteen : -kruis

B3 Zoek uit de serie woorden het paar dat het meest lijkt op: steen - hakbijl

1. stok - hout

2. diabaas - dioriet

3. goud - ketting

4. pan - koken

B4 Prehistorie - pre-ceramische tijd - vroeger - voorgeschiedenis - heel lang geleden zijn allemaal.....

OM TE ONTHOUDEN

Blok 1 .....

1. Alles heeft zijn eigen geschiedenis.
2. Je stamboom helpt je om uit te zoeken wie je voorouders waren en wanneer ze geboren zijn.
3. Geschiedenis is alles wat er in het verleden gebeurd is en is opgeschreven.
4. De tijd waarin mensen nog niet konden schrijven, noemen we voor-geschiedenis.
5. Alleen de belangrijkste gebeurtenissen worden voor de geschiedenis opgeschreven.

OM TE ONTHOUDEN

Blok 2 .....

1. Een tijdbalk is een lijn waarop je de jaartallen en de gebeurtenissen in de goede volgorde terug kunt vinden.
2. 0 is op de tijdbalk een belangrijk getal want:
  - Het is het jaar waarin de Christusgedachte ontstond.
  - Het geeft het begin van onze jaartelling aan.
3. Een tijdbalk begint en eindigt niet bij 0. Op de tijdbalk is alles dat links van 0 staat: voor Christus. Op de tijdbalk is alles dat rechts van 0 staat: na Christus.
4. Een eeuw duurt 100 jaar.
5. De voorgeschiedenis van de bewoners van Aruba begint ongeveer in het jaar 2000 voor Christus of ongeveer 4000 jaar geleden.

O M T E O N T H O U D E N**Blok 3 .....**

1. De eerste bewoners van Aruba kwamen voor het eerst uit Zuid-Amerika rond 2000 voor Christus.
2. De eerste bewoners van Aruba waren jagers en voedselverzamelaars en hadden geen vaste woonplaats. Ze leefden als nomaden. Ze trokken rond in kleine groepen van 10 à 15 mensen.
3. De mensen die op Aruba woonden, verbleven voor een tijdje in de buurt van roeien, bij een bron, bij een waterplas of dicht bij zee.
4. De eerste bewoners van Aruba bouwden een woning als tijdelijke beschutting.
5. Een archeoloog is iemand die opgravingen doet om zo te onderzoeken hoe mensen vroeger leefden.

O M T E O N T H O U D E N**Blok 4 .....**

1. Door de opgegraven skeletten te bestuderen zijn de archeologen veel te weten gekomen over hoe onze eerste eilandbewoners eruit hebben gezien.
2. De vorm van hun schedel was lang.
3. Deze mensen leefden ongeveer 35 jaar.
4. Ze gebruikten hun kiezen om voedsel te kauwen maar ook als een soort mes.
5. Ze hadden bij hun dood meestal alle tanden nog.
6. Zowel kinderen als volwassenen liepen naakt rond.
7. Ze versierden hun lichaam met schelpen, veren, bloemen en blaadjes.
8. Soms beschilderden ze hun lichaam met rode kleurstof.

OM TE ONTHOUDEN

Blok 5 .....

1. De vroegere bewoners van Aruba trokken in groepjes rond op zoek naar water en voedsel.
2. Ze leefden volgens de regels die te maken hadden met de natuur.
3. Ze wisten precies waar ze water en voedsel konden vinden.
4. Wanneer ze dicht bij zee kampeerden, aten ze: vis, cocolishi, krabben, calco, eieren van schildpadden en schildpadvlees. Ze kenden geen potten van aardewerk.
5. Als ze in de mondi kampeerden, aten ze: leguanen, konijnen, grote mieren, wilde honing, vruchten, zaden, bladeren en wortels van planten.
6. Ze roosterden vlees of vis zo boven het vuur.
7. De pre-ceramische periode begint ongeveer 2000 v. Chr. en eindigt rond 1000 n. Chr. Gedurende deze tijd maakten de mensen geen potten en aardewerk.

OM TE ONTHOUDEN

Blok 6 .....

1. In Malmok is een groot grafveld gevonden van 10 families van de pre-ceramische Arubanen. In Canashito zijn 5 graven gevonden van één familiegroepje.
2. Het grafveld was een groot vlak terrein met groepen grote en kleine kalkstenen.
3. Ieder belangrijk persoon wist van tevoren, waar zijn eigen plaats op het grafveld was.
4. Een man die ouder dan 25 jaar was, had een belangrijke plaats op het grafveld. Vrouwen, jongere mannen en kinderen werden om hem heen begraven.
5. Sommige skeletten waren bedekt met een schildpadschild.
6. Soms werden de hoofden van de doden beschilderd met een rode kleurstof, een mangaanpapje.
7. Ook schelpen gaven ze in het graf mee.
8. Mannen kregen grote stenen op hun graf en vrouwen en kinderen kregen kleinere stenen op hun graf.

O M T E O N T H O U D E N**Blok 7 .....**

1. De eerste eilandbewoners hakten werktuigen uit diabaassteen.
2. Een brok onbewerkt diabaas heet kernstuk.
3. De stukken, die ze van een kernstuk afsloegen, heten de afslagen.
4. Messen en bijlen werden meestal gemaakt van diabaas en andere werktuigen van dioriet.
5. Coashiati en Dos Playa waren twee werkterreinen waar ze werktuigen maakten in de pre-ceramische periode.
6. Een gewoonte is iets wat je vaak en altijd op dezelfde manier doet.
7. Een traditie is een speciale gewoonte, die ouders steeds opnieuw aan hun kinderen overdragen.
8. De pre-ceramische periode duurde van ± 2000 v. Chr. tot ± 1000 n. Chr.
9. De prehistorie is de tijd in de geschiedenis waarvan wij geen geschreven informatie hebben.

O M T E O N T H O U D E N

